

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS:

- Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Danskt och skånskt 33
Zusammenfassung 43

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

- Förste intendenten fil. dr *Sigurd Wallin*, Stockholm: Gustav Vasas grav 45
Förste assistenten fil. kand. *Torkel Eriksson*, Lund: Folklig visdom 51
Växjö stads historia. Anmäld av fil. dr *Sven Ljung*, Stockholm 54
Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1937 und 1938. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 56
Roar Hauglid: Hus, peis og billedvev. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 57
Berndt Gustafsson: Svensk kyrkogeografi. Anmäld av fil. lic. *Sven B. Ek*, Lund 58

KORTA BOKNOTISER:

- Albin Johanson: Handelslivet i Östersund 1786—1950 60

- Per Hallström: Modernas psykologi 60
Albert Sandklef: August Bondeson 60
Svante Svärdström: Dalmålningar i urval 61
Hans B. Meyer: Das Danziger Volksleben .. 61
Sveriges järnvägar 100 år 61
Christian Duhne: Norrbärke. En bergslagssocken 62
Stenbrohults sockens historia 62
Gösta Lext: Våra svenska kyrkoarkiv 62
Vernam Hull & Archer Taylor: A collection of Irish Riddles 63
Fredric Peachy: Clareti Enigmata. The Latin Riddles of Claret 63

STRÖDDA MEDDELANDE OCH

AKTSTYCKEN:

- Domkyrkosysslomannen teol. dr Gunnar Ekström, Västerås: Guldsmedsstämplarna IS i Stockholm under 1600-talets senare hälft .. 64

RIG . ÅRGÅNG 41 . HÄFTE

2

1958

Föreningen för svensk kulturbistoria

Ordförande : presidenten i Svea Hovrätt *Herman Zetterberg*

Sekreterare : Förste intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*

REDAKTION :

Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*

Förste intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*

Professorn, fil. dr *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folklivsarkivet, Lund, Telefon 115 28

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 10 kr

Postgiro 193958

Rig utgår även till medlemmarna av Sällskapet Folkkultur, Finngatan 8, Lund

Årsavgift 10 kr. Sällskapets postgironummer 177569

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Danskt och skånskt

Av Sigfrid Svensson

På en danstillställning i Lund 1812 med en blandad borgerlig och akademisk publik infann sig också den danske författaren och sedermera professorn i litteraturhistoria Christian Molbech. Det var hans första dag i staden och han har berättat härom i sina Breve fra Sverrige. Vad som slog Molbech som en skillnad mellan danskt och skånskt var de ålderdomliga danser han här fick se. Mest eller nästan enbart dansas här kontradanser, berättar han och tillägger att dessa med den vackra menuetten för längesen är försvunna i Danmark.¹ De hade där, som Molbech skriver, ersatts av "vilda valser". Vid den tiden var ju valsen en ganska färsk modenyhet.

Nästan ett sekel tidigare hade en annan dansk resenär och brevskrivare gjort en motsvarande iakttagelse av skånsk konservatism. Här gäller det de skånska böndernas klädedräkt. På en resa mot Stockholm 1720 passerar den unge sekreteraren Jacob Bircherod nordvästra Skåne och skriver därifrån: "Landet ser ud som Fyen, men Bønderne viiser, at ieg er langt fra Odense, de ere klædte i sorte trøyer, nogle med sorte, andre med hviide byxer, og hver som er gifft hand bærer sit tegn paa hagen, Bønderne balberes ikke fra tiden, de første gangen gaer i

Brudeseng, så skægget er nota caracteristica paa en gifft bonde, og viiser ungefær hvor længe at Eiermanden har været i dend stand."²

Den olikhet mellan dansk och skånsk bondedräkt som Bircherod här omtalar gäller icke bara ett par enstaka dräktdetaljer. Utan det är fråga om en skillnad mellan renässansdräkt hos skånska bönder och barockdräkt hos de danska, en skillnad som går igen i olikheten mellan kort tröja och lång livrock, mellan 1500-talets helskäggs och det senare 1600-talets slätrakade haka. Om Bircherod haft tillfälle att träffa bönder i Bergslagen eller över huvud taget i mellersta Sverige, skulle han där haft lättare att känna igen de danska böndernas mera moderna klädsel.

Med dessa båda exempel har jag velat åskådliggöra, hur Skåne vid denna tid, när det äntligen blivit fred i landet, och under mer än ett århundrade framåt var ett reliktområde både i förhållande till Danmark och i viss mån även till Sverige. Man kan då i anslutning till vad jag här tänker ta som en huvudlinje i detta lilla föredrag³ fråga sig: Har den politiska

² Jacob Bircherods Rejse til Stockholm 1720, s. 23. Köpenhamn 1924.

³ Hället som inträdesföredrag i Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien den 4/2 1958. Vid tryckningen har endast tillagts illustrationer och noter.

¹ Christian Molbech, Breve fra Sverrige 1, s. 27. Köpenhamn 1814.

förändring som inträffade med Skåne i dagarna för 300 år sedan något sammanhang med den ålderdomlighet i det folkliga dräktskicket, som jag här exemplifierat? Och har denna stagnation motsvarigheter inom andra områden i skånsk kultur? Jag har i tidigare framställningar besvarat dessa frågor jakande.⁴ Motiveringen är i korthet följande.

Böndernas ställning hade visserligen redan i slutet av den danska tiden börjat att försämrans men med krigen och erövringen blev den katastrofal. Förtrycket från adeln ökades. Den ekonomiska situationen blev samtidigt helt förändrad. Skåne blev en erövrad provins i utkanten av ett främmande land. Under ett halvt århundrade var landet ofta krigsskådeplats med förödande verkningar. Den militära inkvarteringen var en tung och förnedrande börda. Till sist kom pesten 1711 och 1712. Ödeläggelsens omfattning kan utläsas i ödegårdarnas antal. De skånska bönderna hade varken psykiska eller ekonomiska förutsättningar att följa med i modets växlingar. Så kom de renässansformer i dräkt och heminredning, som upptagits under högkonjunkturen under 1500-talets senare del och 1600-talets början, att rota sig och konserveras. Och därav blev det, att skånska bönder inte bara på Bircherods tid utan ännu på 1800-talets början gick omkring i dräkter och ägde möbler av samma typer och former som varit på modet två sekler tidigare.

I Danmark hade visserligen under samma period förekommit både vornedskab, stavnsbånd och missväxtår. Men trots detta blev utvecklingen under 1700-talet ofta annorlunda väster och öster om

⁴ Förf., Skånes folkdräkter, s. 280 ff. Stockholm 1935; dens., Skånskt dräktsilver, Rig 1947, s. 4 ff.

Öresund. Även om de danska bönderna också i stor utsträckning var arrendebönder, så fanns tydligen möjligheter till ett visst välstånd.⁵ Främst berodde skillnaden mellan skånskt och danskt på att Danmark västansunds aldrig utsatts för så långa och tunga krigsbördor som Skåne. Därför kunde danskt jordbruk redan under 1700-talets första hälft utnyttja exportmöjligheterna för spannmål, samtidigt som dessa var starkt hämmade för Skånes del genom statliga restriktioner.⁶ Och de stora landboreformerna i Danmark beträffande skifte och stavnsbånd 1781 och 1788 inträffade en mansålder tidigare än skiftet på allvar började genomföras i Skåne. Så kom i de danska folkdräkterna renässansdräkten tidigt att ersättas av senbarockens och rokokons dräktformer — utom på Amager av sina särskilda skäl. Redan under 1700-talets första hälft togs i rikare danska bygder möbeltyper och möbelformer i bruk, som skånska bönder inte skaffade sig förrän mer än ett sekel senare. Danska bönder hängde speglar på väggarna, skaffade sig stolar i stället för bänkar, klädesskåp i stället för kistor.⁷ Men i många skånska bondehem stå kistorna däremot alltjämt kvar.

Denna reliktkaraktär hos den skånska bondekulturen gick på djupet och präglade också den dagliga livsföringen. Ännu under min skoltid, alltså vid tiden före första världskriget, såg jag i min hemby i sydöstra Skåne hur man där till frukosten och för den salta sillen inte hade

⁵ Axel Steensberg, Vor danske kulturarv og fremtiden, Dansk udsyn 1946.

⁶ Oscar Bjurling, Skånes utrikessjöfart, s. 234 f. Lund 1945.

⁷ Axel Steensberg, Danske bondemöbler, s. 30, 39 f. 43. Köpenhamn 1949.

tallrikar utan små, tunna rektangulära träskivor. Doppan, vanligen sur mjölk, hade man i en gemensam skål. Gaffeln var heller inte ännu i bruk till frukosten, man höll sillen i nypan, och allmän var också seden att äta gröt och mjölk med skedar av horn och ur gemensamt fat. Detta var ingen armodsföreteelse utan förekom hos bönder, som samtidigt hade möjlighet att låta sina barn gå i stadens läroverk.

Men har nu all denna skånska konservatism sin orsak enbart i den politiska omkastningen?

I Österlens museum Hafreborg i Simrishamn, det till en modern museibyggnad förvandlade gamla spannmålmagasinet, finns några enkla årder, som till sin huvudtyp överensstämmer med i danska torvmossar funna årder, som daterats till tidigaste järnåldern eller bronsålderns slut. Troligen genom att själva årderbillen försetts med järnkonung är de skånska årderna till sin konstruktion delvis primitivare än fornfynden. Sigurd Erixon har på sina kartor visat, att denna märkliga årdertyp utom i östra Skåne i Sverige endast är känd norr om Dalälven.⁸ I Danmark var detta slags årder försvunnet redan under medeltiden.⁹ Den skånska konservatismen sträcker sig alltså tillbaka långt före landskapets övergång till Sverige.

Detsamma gäller den för skånsk folkdräkt så karakteristiska kluten, den stora vita huvudbonaden. Linné skriver, att "en sådan klut brukas på intet ställe i Sverige

ovan Skåne, så att skånska kvinfolken merendels med denna lätt skiljas ifrån alla andra."¹⁰ Hade Linné fortsatt sin resa över Öresund skulle han funnit, att även där tog kluten slut. Och det hade den gjort långt dessförinnan. I Löderup i sydöstra Skåne bars den däremot ännu 1876, ty från det året vet jag, att min farmor och hennes systrar alla var klädda i klut, när deras mor begrovs.

Och för att fortsätta att vandra på hembygdens säkra mark: Ännu ringes det varje sommarkväll i kyrkan därhemma; en kort stund och utan sammanhang med någon gudstjänst. Ännu sent har det funnits folk som kunnat säga: "Nu ringer Måre-klockan." Den ursprungliga tidpunkten var vid solnedgången och namnet anger sammanhanget med Ave Maria, gratia plena. Den katolska böneringningen Angelus domini har här levat kvar in i samtiden. En lundensisk folklivsforskare Nils Arvid Bringéus har behandlat seden i sin i maj utkommande doktorsavhandling Klockringningsseden i Sverige.¹¹ Han har visat hur ordet Mariaklocka är helt okänt i sydvästra Skåne liksom också att själva ringningen där varit mindre brukad. I Danmark synes benämningen ha försvunnit ganska kort efter reformationen och seden gavs ett helt nytt innehåll.

Välkänt är motsvarande förhållande på dialektens område. Mest slående är kanske hur skånskan liksom svenskan bibehållit ändelsen -a, som i danskan redan under medeltiden övergått till -e. Och skillnaden har inte heller gått efter den nuvarande riksgränsen. Även i sydvästra Skåne har man det danska e-målet, man

⁸ Sigurd Erixon, Svenska årder, Liv och folkkultur 1, 1948; dens., Kulturgeografiska synpunkter på vår äldsta åkerbrukskultur, Svensk geografisk årsbok 1949; dens., i Atlas över svensk folkkultur 1, s. 19. Uddevalla 1957.

⁹ Sigurd Erixon, Lantbruk och bebyggelse, Nordisk kultur 13, s. 119. Stockholm 1956.

¹⁰ Skånska resa, s. 67. Stockholm 1751.

¹¹ Anf. arb., s. 87, 94, 98 ff. Stockholm 1958.

1. December månad i en dansk bildkalender från 1560, den s. k. Erik XII:s almanacka. Rålambska saml., Kungliga biblioteket, Stockholm.

2. December månad i en tecknad almanacka troligen från 1600-talets slut. Inköpt i S:t Olofs socken, Skåne. Nordiska museet inv.nr 162 630.

säger där "stue", "snacke". Samma sak är det med verbens pluralformer.¹²

Vi finner sålunda att många av skillnaderna mellan danskt och skånskt inte har med skilsmässan att göra, de äro i

¹² Ingemar Ingers, Skånes folkmål, En bok om Skåne 1, s. 143, 145. Malmö 1936; dens., Studier över det sydvästkånska dialektområdet, s. 23 ff., 197 ff. Lund 1939.

själva verket mycket äldre än Roskildefredens 300 år. Redan tidigt har Skåne varit ett reliktområde i förhållande till det övriga Danmark. Jag kan ta ännu ett exempel. För många år sedan förvärvade jag till Nordiska museet från S:t Olofs socken i östra Skåne en ritad evighetsalmanacka, fig. 2, med tecknade enkla helgonfigurer för de olika festdagarna,

3. Julafton i Bröndbyöster invid Köpenhamn. Oljemålning av O. P. Olsen-Ventegodt 1888. Statens museum for kunst. Efter Axel Steensberg, Danske bondemøbler.

4. Julafton i Håslöfstugan i sydvästra Skåne. Oljemålning av Anders Montan 1878. Nordiska museet inv.nr 118 008. En jämförelse mellan fig. 3 och 4 åskådliggör såväl det kvarstående äldre skånskt-danska sammanhanget i allmogens heminredning som 1800-talets nya konstnärliga förbindelser.

men inte äldre än från omkring 1600-talets slut. Den visar en stark blandning av skånsk och dansk tradition och är rent ensamstående i sitt slag, men har sin närmaste motsvarighet i en grupp danska bildkalendrar från 1500-talet, fig. 1.¹³ Att bildalmanackan påträffades i sydöstra Skåne var ingen tillfällighet, här har vi — som nog redan framgått av det föregående — haft det starkast framträdande reliktområdet i Skåne. Jag har också i bouppteckningarna kunnat följa hur äldre dräktplagg tidigast försvinner i västra Skåne, och hur nyheter sprider sig från norr och väster mot sydost, om de över huvud taget nå hit.

Välkända från Skåne är de praktfulla långa dukagångsvävnaderna, där de ålderdomliga motivens härkomst och utveckling kortast kan uttryckas med Andreas Lindbloms uppsatsrubrik "Från Byzans lejon till Skånes varulv". I bevarade exemplar är dessa vävnader endast kända från östra Skåne, i de äldsta bouppteckningarna har jag påträffat dem ända bort i sydvästra hörnet.¹⁴

Men har de männe också en gång funnits i Danmark, fastän de nu där är helt okända? Det är ingalunda självfallet. Skånsk bondekultur har bevarat många reliktföreteelser, men det är inte därför säkert, att man alltid genom dem kan rekonstruera tidigare kulturtillstånd och företeelser i det forna moderlandet. Det var visserligen så, att det gamla danska riket i mångt och mycket var ett slutet kulturområde, jfr fig. 3 och 4. Smålandsgränsen som gammal riksräns framträ-

der också på folklivsforskarnas utbredningskartor, t. ex. över sagan om kung Lindorm, över sägner och tro om varulven, över seden att sjunga maj i by, över skördebruken, över såkorgarna och tröskslagorna, där skånsk-danska former står i kontrast till de svenska.¹⁵ Mest synbar är samhörigheten Danmark-Skåne i byggnadsskicket: korsvirket och den kringbyggda gården med människor och boskap nära intill varandra, något som även ger de yngre skånska herrgårdarna i all deras svenskhet en speciell karaktär.¹⁶ Men skånst har inte i alla hänseenden i gången tid varit detsamma som danskt. Kulturutvecklingen har ingalunda varit enhetlig inom det forna danska riket. Det kan man få ett intryck av än i dag, när man reser genom Danmark och ger akt på landsbygdens växlande byggnadsskick eller bekvämt studerar detta i samlad form i det utomordentliga friluftsmuseet i Lyngby. Ingenstans i Europa torde man inom ett så litet område som Danmark träffa på så många variationer i sättet att bygga. Dessa ha naturligtvis i många fall betingats av material och naturtillgångar, men olikheterna ha också uppstått genom intern utveckling och påverkan utifrån.

Det senare gäller t. ex. rökstugans utbredning i det forna Danmark. Med rökstugan menar jag ett bostadsrum, som uppvärms av en ugn utan skorsten, där alltså röken går ut i stugan såsom i de

¹³ Nils Lithberg, *Computus*, s. 148 f. Stockholm 1953.

¹⁴ Andreas Lindblom, *anf. arb., Fataburen 1932; förf., Gammal heminredning på Österlen, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1957*, s. 58 ff.

¹⁵ Anna Birgitta Waldemarsson (Rooth), *Kung Lindorm, Folkkultur 1942; Ella Odstedt, Varulven*, s. 115 ff. Uppsala 1943; Mai Fossenius, *Majgren, majträd, majstång*, s. 114 ff. Lund 1951; Albert Eskeröd, *Årets äring*, s. 217 ff. Stockholm 1947; Sigurd Erixon i *Atlas över svensk folkkultur*, s. 23; Dag Trotzig, *Slagan och andra tröskredskap*, s. 14 ff. Stockholm 1943.

¹⁶ H. H. von Schwerin, *Skånska herrgårdar*, s. 332 ff. Lund 1934.

finska pörtena. Vi har många uppgifter om att sådana rökstugor existerat i östra och mellersta Skåne, Linnés beskrivning 1749 från Rörumstrakten i Albo är den mest bekanta. I 1727 års riksdagsbesvär ursäktar sig allmogen i Ingelstads och Järrestads härader på Österlen, att de för sin fattigdoms skull inte kunnat följa landshövdingens order och anskaffa skorstenar. Jag citerar efter Cronholm: "De hade alltid begagnat rökstugor och bakugnar, vilka sades vara mindre eldfarliga än skorstenar. Rökstugor kunde även med lätthet uppvärmas."¹⁷ Några motsvarande vittnesbörd om rökstugor med ugnar har vi inte från sydvästra Skåne eller från Danmark. I Danmark har gårdarnas dagligrum uppvärmts av en "esse", en öppen eldstad, ursprungligen även den utan skorsten.¹⁸ Längre bort i huset kunde det finnas ett särskilt kök med bakugn. En stugulänga av denna typ känner vi också från sydvästra Skåne.¹⁹ Den kan vara ett vittnesbörd om att stugan här

¹⁷ Abraham Cronholm, Skånes politiska historia 2, s. 468 f. Stockholm 1851. Om rökstugor och införandet av skorsten i Skåne se i övrigt bl. a. Martin Weibull i Samlingar till Skånes historia 1873, s. 51; H. H. von Schwerin, i föreg. not anf. arb., s. 16; Sigurd Erixon, Svensk byggnadskultur, s. 409 ff. Stockholm 1947.

¹⁸ Axel Steensberg, Den danske bondegaard, s. 71, 77 ff. Köpenhamn 1942. De av samme förf. i Danske bondemöbler, s. 12 f. anförda uppgifterna 1505 från en bondeskeppares gård på Lolland synas näppeligen åsyfta en rökstuga.

¹⁹ Överensstämmelsen mellan denna sydvästskånska plantyp och boningshuset i danska bondgårdar har förf. framhållit redan i en uppsats Den skånska fastlagsleken "Ta ringarna", Rig 1926, s. 24. Plantypen har behandlats av Sigurd Erixon i Svensk byggnadskultur, s. 571 ff. och av Harald Olsson i Grevie nr 2. En intressant variant inom gårdsformen "den skånska stersgården", Skånes hembygdsförbunds årsbok 1947. Den senare förf. synes dock närmast vilja anse, att denna plan är av yngre datum men framhåller att närmare undersökningar pågår.

tidigare uppvärmts av en öppen eldstad men aldrig av rökugn. Att alltså rökstugan i det övriga Skåne aldrig funnits i sydväst.

Är detta antagande riktigt ger det vida perspektiv. Diagonalt från öster till väster, från Stenshuvud mot Kullen går i Skåne en gräns mellan urbergsmorän och lerslätt, en skillnad som när det gäller näringsliv och materialtillgångar också är en gräns mellan kontinenten och Nord-europa. Det är om det Skåne som ligger söder om denna gräns som Linné säger, att det liknar så mycket Tyskland och Danmark att man kunde säga, det havet liksom med våld skurit Skåne ifrån de södra länder och lagt det till Sverige. Men Skåne flyter inte bort! Det hålles samman med landet i norr av det fennoskandiska urbergets fasta band, som här oberoende av den politiska gränsen skapat en överensstämmelse mellan nordskånskt och svenskt.

Men det har också påvisats, hur över det skånska slättlandet väster om Ystad går många gränslinjer i söder och norr.²⁰ Jag har här antytt möjligheten av ännu en: gränsen mellan ugn och öppen härd. Och i så fall skulle i Skåne inte bara mötas Norden och kontinenten utan också Östeuropa och Västeuropa. Ty stugor uppvärmda med ugn har ju varit karakteristiska för slaviskt område, under det att den öppna härden länge levt kvar inom reliktområden i väster.

En sådan motsättning mellan öst och väst i det forna Danmark måste vara av mycket hög ålder. Kanske har den sentida skånska rökstugan sammanhang bakåt i tiden med den hustyp med ugn, som

²⁰ Sammanställningar härav äro gjorda i förf., Skånes folkdräkter, s. 300 f. och i Eskeröd, Årets åring, s. 223.

påträffats vid de av Berta Stjernquist publicerade grävningarna i Vä.²¹ Även lösa fornfynd peka på sannolikheten av att via Bornholm särskilda kulturförbindelser funnits mellan östra Skåne och Weichselområdet.

Jag nämnde i förbigående, att de svenska myndigheterna ingrep för att få de skånska bönderna att omändra sina rökstugor till skorstenshus. Det för oss in på frågan om i vad mån skillnaden mellan skånst och danskt vidgats genom de svenska statsmakternas direkta ingrepp (motsvarande senare danska sådana skall jag här bortse ifrån). När Karl X Gustav som i morgon den 5 februari för 300 år sedan — kalenderreformen oräknad — i Hälsingborg för första gången beträdde det skånska land, som nu var hans, var det föga klart hur försvenskningen skulle gå till. Säkert är att den i vissa fall gick snabbare än någon då kunde tro, men i andra hänseenden dröjde förvånansvärt länge, om den ens än är genomförd. Jag tänker naturligtvis här inte på det nationella tänkesättet, som allmänt stabiliserade sig efter den slutliga freden (om nu inte hela uttrycket såsom det sagts är en anakronism). Utan jag åsyftar vad som är folklivsforskningens studieobjekt: bostadsskick, livsföring, klädedräkt, folksed etc.

Åtskilliga forskare ha ur historisk synpunkt sysslat med Skånes övergång till Sverige, främst Knud Fabricius. I fråga om gudstjänstliv, rättsväsen och administration blev uniformiteten snabbt genomförd. Skåningarna lärde sig förstå och läsa svenska. Det var nu inte så svårt,

²¹ Berta Stjernquist, *Eastern influences in the Roman iron age settlement in Vä*, *Kungl. hum. vet. samf. i Lund, Årsberättelse 1946—47*.

skånskan intog en mellanställning mellan det danska och det svenska riksspråket. Men därmed förändrades naturligtvis inte talspråket, dialekterna levde kvar och ännu i min ungdom hörde jag och kan väl höra än, att gammalt folk använder rent danska benämningar. Det tryckta ordet inverkade föga på det talade språket. Tors månad har i Danmark betytt mars, i Sverige januari. I över 200 år spreds i Skåne den svenska almanackan, där det stod *Januarius Tors månad*. Trots detta har den gamla danska betydelsen levat kvar i folkminnet till nutiden. Ingen missförstår i Skåne regeln att tredje torsdagen i Tor, träder tranan på Skånes jor'. Exemplet visar hur litet en tryckt källa även med almanackans spridning förmått påverka en fast muntlig tradition. Vilket är av principiellt intresse beträffande folktraditionernas pålitlighet.²²

Men nu gällde det i vad mån svenska administrativa åtgärder även i fråga om livsföringen bidragit till att skärpa den nya statsgränsens karaktär av kulturgräns. De skånska landshövdingarna drev så småningom igenom att rökstugorna avskaffades, att skorstenar byggdes och innertak lades in. Men det var en utveckling som redan tidigare var genomförd i Danmark. Statliga påbud medförde också andra förändringar beträffande byggnadsmaterial och hägnader, där dock stigande virkespriser samtidigt verkade i samma riktning.²³ Däremot kan statens stöd och uppmuntran för uppförandet av

²² Bibliotekarie Sam Owen Jansson har erinrat mig om motsvarigheten i tamperdagarnas kvarlevande i sydsvensk tradition, jfr Lithberg i not 13 anf. arb., s. 250 f.

²³ Åke Campbell, *Skånska bygder*, s. 25 ff., 203 ff. Uppsala 1928.

stenhusbyggnader ha bidragit till att skapa en olikhet mellan byggnadsskicket i skånska och danska städer.²⁴ I andra fall har emellertid även direkta lagbestämmelser inte gett åsyftat resultat. I 1734 års lag stadgas, att till vallgång skall kvinnfolk brukas, där det ske kan och ej gossar, vid tio dalers bot. Jag har här ingen anledning att närmare ingå på förhållandet mellan äldre svensk sed och denna bestämmelse, utan vi behöver bara konstatera, att inom hela det svenska fäbodområdet är det kvinnorna som haft hand om kreatur och vallning.²⁵ I Skåne däremot protesterade bönderna genast i sina riksdagsbesvär 1735. För vargarnas skull, säges det, måste man ha gossar och inte flickor för vallningen.²⁶ Det är svårt att förstå, varför myndigheterna skulle godtaga det skälet särskilt i Skåne, men någon förändring medförde lagen i varje fall inte. Herdeyrket förblev här liksom i Danmark och på kontinenten ett utpräglat manligt yrke.

En strävan till centralldirigering gjorde sig även gällande beträffande de skånska byordningarna. Landshövding och häradsrätter bestämde, att böter i öl skulle utbytas mot böter i daler, men hur mycket detta tillämpades i praktiken är en annan sak. År 1742 utsändes genom landshövdingarna en mönsterbyordning delvis efter sydsvenska förebilder till varje by landet runt. Den fick i Skåne ringa betydelse. En dansk forskare har konstaterat, att de skånska byordningarna bevarar traditioner som i Danmark försvunnit

genom senare lagstiftning.²⁷ Motsvarigheter härtill finns även inom andra områden.²⁸

Skånsk bondekultur förändrades alltså inte till svensk i någon större utsträckning genom statliga åtgärder. Men gränsen till Småland hade inte varit någon järnridå även när den var riksgrens. Både handelsutbyte och bondefreder förekom. Nu ökades kontakten, och från bygd till bygd, över öppnade gränser och efter nyanlagda vägar kunde nyheter sprida sig norrifrån och ned över Skåne. En sådan utveckling har jag i varje fall kunnat följa när det gäller det folkliga dräktskicket.

På samma sätt kunde ju också nyheter och förändringar komma västerifrån även sedan Öresund här blivit riksgrens. De överensstämmelser som kan finnas inom folkkulturen i Danmark och Skåne men saknas i Sverige i övrigt behöver alltså inte alla nödvändigt gå tillbaka till tiden före 1658. Hur och i vilka avseenden en riksgrens fungerat som barriär mot nyheter och förändringar illustreras tydligt av förhållandet mellan danskt och skånskt under 1800-talet. Kontakten mellan Öresunds båda stränder har alltid varit livlig och nationalitetsbytet torde inte ha medfört några större förändringar. Skånska fiskare har av ålder sökt hamn och avsättning på danska sidan, smugglare har farit i skytteltrafik åt båda hållen. När Christian Molbech 1812 kom till Hälsingborg skriver han att staden har sin främ-

²⁴ Jfr Palle Lauring, Danmark i Skåne, s. 80. Köpenhamn 1952. Lauring påpekar här i fråga om städernas byggnadsskick överensstämmelsen mellan skånskt och danskt (i motsats till svenskt) även beträffande den yngre byggnadstraditionen.

²⁵ Sigurd Erixon i not 15 anf. arb., s. 60 f.

²⁶ Cronholm i not 17 anf. arb., s. 460.

²⁷ Paul Meyer i rec. i Rig. 1956, s. 56. Om Skånes byordningar se bl. a. dens., Danske bylag. Köpenhamn 1949; Sigurd Erixon och Sven Ljung, Sveriges byordningar II: 1. Stockholm 1955.

²⁸ Bringéus, Klockeringsningsleden i Sverige, s. 280.

sta utkomst av resandeströmmen, Helsingörskontakten och smugglingen. ”Man har tilfælle her som i Hælsingør at legge merke til en viss blandning af bægge Nationer i Sprog og Seder, som volder at man ved at kiende Helsingborg ikke kender noen egentlig svensk Stad.”²⁹

Folkklivsarkivet i Lund utsände för några år sedan en frågelista om danskt och svenskt. Man får av svaren ett mycket starkt intryck av det livliga folkutbyte, som under 1800-talets senare hälft pågick mellan de båda länderna. Detta gäller inte bara fiskare och bondeskeppare. Skånska flickor sökte plats som ”böderskor”, dvs. för att laga garn, på danska fiskelägen eller som stuepier i Köpenhamn, skånska drängar fann arbete och gjorde erfarenheter i det danska jordbruket. Skånska skräddaregesäller utbildade sig i Köpenhamn till skickliga yrkesmän. Många danskar köpte eller arrenderade stora jordbruk i Skåne eller reste här som kreaturshandlare.³⁰

På ett område fick denna personliga beröring påtagliga verkningar, danskarna införde i Skåne nya jordbruksmetoder, bättre redskap och satte igång en rationell mejerihantering. Många danska mejerskor ha lärt skåningarna att kärna smör. Vad som spreds och upptogs var

²⁹ I not 1 anf. arb., s. 10.

³⁰ De här och nedan anförda uppgifterna ha i huvudsak hämtats ur svaren på frågelista Luf 84 Danskt och svenskt, 1952. Liknande upplysningar möter också ofta i tryckt litteratur, t. ex. Olof S. Eriksson, Den skånska fiskarbefolkningens syn på den danska, Fra det gamle Gilleleje, s. 61; Ellen Lundh-Skarvik, Ur en gammal Ystadsfiskares minnesalbum, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1953, s. 73; Mats Rehnberg, Statarminnen, s. 230 f. Stockholm 1947. En stor utvandring av arbetsfolk från Skåne till Danmark försiggick redan vid 1700-talets slut, se E. Ingers, Bonden i svensk historia 2, s. 457 f. Stockholm 1948.

alltså i första hand nyheter på det tekniska och ekonomiska området. Det ligger därtill utanför detta prosaiska sammanhang att tala om det ömsesidiga inflytandet i konst, litteratur och vetenskap. Men i vardagsvanorna och vardagstingen, i den dagliga livsföringen märkes inte mycket i Skåne av denna nya danska kontakt. Mycket danskt smuggelbrännvin har visserligen runnit i skånska strupar, brunsocker och kumminkringlor hade man hem med sig till hustru och barn. De skånska byskräddarna köpte danska mössbroderier och gjorde om dem till bröstdukar i de skånska folkdräkterna. Spånkorgar från Göinge såldes i Danmark och danska träskor kom i bruk i Skåne. Själv lärde jag mig i min spädate ungdom att läsa danska i en roman som min far inköpt när han tjänade dräng i Danmark 1888. Men det är detaljer och ingenting mer. Nyheter från grannlandet kunde lanseras av enskilda individer, men de fick ingen förmåga att slå igenom när det gällde folkseden. Till undantagen hör fastlagsleken ”ta ringarna” eller ”sticka preussaren”, som började spridas i sydvästra Skåne på 1830-talet. Här kan också nämnas att i min gamla skolstad Ystad har till fastlagen bakats korsformiga bröd, som kallats ”strutar”. Samma bröd och samma motsägande benämning förekommer också i danskt fastlagsfirande. Men det är ett sent kulturlån, lanserat av en Ystadsbagare vid sekelskiftet. Då har redan den affärsmässiga varuspridningen och kulturöverföringen så smått börjat, den som drives till fulländning i våra dagar med press, radio och affärsreklam. Kommunala julgranar, tidnings-lucior och privata adventstjärnor åker nu lätt och lustigt över gränserna för att bara nämna ett enda komplex av gamla folk-

seder. Inte bara det provinsiella utan också det nationella suddas snabbt bort.

Men ännu så länge betyder Öresund i mångt och mycket också en kulturgräns, hur livlig den personliga kontakten än är — och den baserar sig ju inte enbart på smörresor — och hur närbesläktat danskt och skånskt än kan förefalla. Och därav följer att skåningar och danskar som reser i varandras områden på en gång få uppleva både det tryggt hemvanda och det pittoreskt främmande. Skånskt och danskt är ingalunda i allt detsamma. Det har det egentligen heller aldrig varit. Och 1658 tillkom problemet skånskt och svenskt.

Folklivsforskaren ser ofta, att de utbredningslinjer han drar upp och de kultursammanhang han därmed vill inringa

är föga beroende av de politiska gränserna. Men även om han konstaterar, att statstillhörigheten inte utgör någon huvudfaktor vid kulturdifferentieringen, finner han förvisso också, att den heller inte kan förbigås. Folklivsforskaren har inget laboratorium, han kan inte företaga de samhällsinslag, som skulle svara mot naturvetarnas experiment.³¹ Men i stället har han möjligheten att bygga på den historiska erfarenheten, att se vad som t. ex. skett efter en politisk operation sådan som den som 1658 företogs med Skåne. Och så kan också en folklivsforskare ha anledning att anknyta till ett aktuellt historiskt minne.

³¹ Jfr Knut Weibust, Landskap-redskap-manskap, Liv och folkkultur 5, 1952, s. 123.

Zusammenfassung

Schonisch — dänisch

Der hier veröffentlichte Vortrag knüpft an das 300-jährige Jubiläum des Friedens von Roskilde an, in dem u. a. die Provinz Schonen von Dänemark an Schweden abgetreten wurde. Die andauernden Kriege im Zusammenhang mit der Eroberung und die veränderte wirtschaftliche Lage, die sich hieraus ergab, brachte es mit sich, dass die schonische Bauernkultur nachhaltig stagnierte. Daher kam es auch, dass diese, was Möbel und Trachten anbelangt, zweihundert Jahre lang an den Renaissanceformen, die durch eine allgemeine Hochkonjunktur begünstigt um 1600 Mode wurden, festhielt. Schonen verhielt sich somit konservativer als das ehemalige Mutterland. Aber schon vorher ist Schonen im Verhältnis zu Dänemark ein Reliktgebiet gewesen. Dänemark war zwar, wie uns die volkskundlichen Verbreitungskarten zeigen, in verschiedener Hinsicht ein geschlossenes Kulturgebiet,

jedoch sind Schonen und Dänemark einander nie durchgehend gleich gewesen. So können in Schonen altertümliche Kulturgüter vorkommen, die in Dänemark niemals existiert haben. Nach der Ansicht des Verf. ist dies der Fall mit der Rauchstube, die auch im südwestl. Schonen nicht belegt ist. Hier dürfte somit der osteuropäische Rauchofen mit dem offenen Herd Westeuropas zusammengetroffen sein, wozu zu bemerken ist, dass in Schonen gleichzeitig eine scharf markierte ost—westlich verlaufende Natur- und Kulturgränze zwischen der kontinentalen Tiefebene und dem fennoskandischen Urgebirgsgebiet vorhanden ist. Die Kulturgegensätze in Schonen dürften vorgeschichtliche Ahnen haben.

Der Unterschied zwischen Schonen und Dänemark wurde dagegen nach der Eroberung nicht in erweitertem Masse durch einige direkten staatlichen Massnahmen verschärft.

Diese vermochten in der Regel die Volkskultur nicht umzugestalten und gleichzurichten. Die Einwohner Schonens wurden zwar ihrem nationalen Empfinden nach sehr schnell Schweden, sie hielten aber hartnäckig, soweit es sich um ältere Kulturgüter handelt, an der dänischen Art fest. Der persönliche Kontakt zwischen Schonen und Dänemark war auch späterhin lebhaft und brachte im 19. Jh. eine Modernisierung der schonischen Landwirt-

schaft durch dänische Impulse mit sich. Dagegen wurden Sitten und Gebräuche und die allgemeine Lebensweise nicht beeinflusst. In dieser Hinsicht bildete die 300-jährige Reichsgrenze, die durch den Öresund verläuft, ein starkes Hindernis. Dem Volkskundler sind somit in Schonen Möglichkeiten gegeben, die Folgen der geänderten Staatszugehörigkeit eines Gebietes für die Volkskultur zu erforschen.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

GUSTAV VASAS GRAV

Av *Sigurd Wallin*

Vasagraven i Uppsala domkyrka. Historiska, konst- och kulturhistoriska samt medicinska och antropologiska undersökningar av MARTIN OLSSON, TORSTEN LENK, EVA BERGMAN och Bo E. INGELMARK. Under redaktion av Martin Olsson. Del 1 text, del 2 planscher. With an English summary. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1956.

Det är ett fullt årtionde sedan man företog den senaste besiktningen av Gustav Vasas gravvalv i Uppsala domkyrka, vintern 1945—46. Genast uppstod ett publikintresse utan like. Långt innan vetenskapen hade något att meddela från sitt försiktigt fortlöpande arbete visste alla människor allt om Gamle Kung Göstas villstånd. I varje fall surrade ryktena och korsade varandra oförtröttat ända till den vinterafton, då det stora folkintresset fick sitt helt enkelt frampressade tillfälle att se. En jättekö ringlade i varv kring kyrkan och gjorde sin långa obrutna defilerings genom koromgången. Guldregalierna voro på sina platser — sedan Zetterwallsrestaureringen exponeras de annars i domkyrkans skattkammarsvalv — allt var i god ordning i kungens öppna kista. Av honom själv såg man det helt sketterade kraniet.

Det ivrigt beställsamma ryktet: "hela skägget finns kvar", "han är fullkomligt bibehållen" osv. fick en stöt. Det var så nyss man gjorde Gustav Vasas bekantskap i skolböckerna och hos Snoilsky. Man hade ej tänkt sig in i att det var närmare fyra århundraden sedan det ögonblick, då begravningsprocessionen från Stockholms slott hade nått sitt mål i domkyrkan, kistan var nedsatt i graven och rikets svärd, som burits nedvänt framför bären, nu högtidligt stöttes tre gånger med spetsen mot gravens golvsten med förklaringen att nu var

Kung Gustav sannerligen död, varefter det med uppåtriktad spets överlämnades till kung Erik, som därmed tog emot arvriket.

Tiden hade ej gått helt obemärkt förbi. Inte ens i en så helgad ort hade friden varit oavbruten. Ingreppen hade motiverat besiktningen. Den ville ställa till rätta efter omsorgsfulla iakttagelser med moderna vetenskapers hjälp.

Det osedvanligt livliga intresset för kungen och gravminnena fortsatte, när professor Martin Olsson, undersökningens ledare, berättade därom i överfyllda föreläsningssalar i huvudstaden. Och nu — sedan ledaren fullgjort en period som vår fornvårds högste ämbetsman — har den omfattande och mångsidiga undersökningen med tiden nått sin fullbordan i en osedvanligt gedigen, vacker, praktfullt utrustad publikation från Nordisk Rotogravyr. Förre riksantikvarien Martin Olsson och hans lärda medarbetare ha här frikostigt lagt fram summan av sitt vetande. Varje synpunkt får sin sakkunniga belysning av vederbörande fackman inom undersökningsgruppen.

För de speciella undersökningsgrenarna redogöra professor Bo E. Ingelmark, fil. doktorn Eva Bergman och Torsten Lenk, medan Martin Olsson består såväl allmän redovisning för uppdraget som historisk orientering och detaljbehandling rörande samtliga de historiska personernas gravminnen och dessas konst- och kulturhistoriska märkligheter.

Monumentet i domkyrkans medeltida Maria-kor mitt bakom högaltaret, med de liggande bilderna av kungen och hans båda tidigare avlidna gemåler, är en omformning i marmor och alabaster av den stora hästbår som fördes i likfärden. Intill detta tillfälle hade de båda drottningarnas kistor stått bisatta i Stockholms Storkyrka och fördes nu i bredd med konungens i en gemensam bår, vilken dessutom på locket bar naturalistiskt gjorda och klädda vaxbilder av de tre kungliga. Slut-

ligen ställdes kistorna nere i gravvalvet sida vid sida i en stor slät och odekorerad kopparlåda. I ett yttre rum i gravvalvet begrovs sedermera Johan III och drottning Gunilla Bielke och slutligen fick Gustav Vasas änka Katarina Stenbock, som på sin ålderdom titulerades "gamla änkedrottningen", sin gravplats i det inre valvet bredvid den stora gemensamhetskistan. Själva gravvalvet har ingen annan utsmyckning än en med 1500-talets rättframma finess målad grupp av tre vapensköldar på fondväggen.

Bo Ingelmarks grundläggande medicinska och antropologiska undersökning — utförd med hjälp av röntgenfotografi av med. lic. Arne Frantzell — är redovisad med en detaljerad noggrannhet och med försiktigt formulerade slutledningar, som övertyga om den högsta grad av tillförlitlighet. En icke fackman skulle djupt beklaga sin oförmåga att följa den fackmässiga undersökningen, om han ej visste att de ingalunda oviktiga observationerna kommit till användning i den historiska behandlingen. Inte ens den okunnige behöver därför känna sig utestängd utan tvärtom helt tacksam. Ingelmark säger sig ha mottagit sitt undersökningsmaterial utan någon föregående kritisk prövning av individernas identitet. Men han har å andra sidan återställt det utan några allvarliga indicier om främmande inblandning eller utbyten de olika individerna emellan. Mot bakgrunden av gravens mindre tillfredsställande tillstånd efter en rad av oroliga öden är redan detta ett viktigt resultat och en god utgångspunkt för övriga slutledningar.

Torsten Lenk, den nu bortgångne livrustkammarchefen, ger regalier, vapen och smycken dels i en strikt katalogmässig förteckning, vari hela det förekommande beståndet redovisas, även det som är känt arkivaliskt men icke bibehållet. Dels en resonerande översikt av ämnesområdet, vilken författaren format närmast som ett strövtåg, man skulle vilja säga en lustvandring i en trädgård av idel kronor, juveler och smyckemässigt sirade vapen, där observationer och parallellbelägg komma inflikade som extra äreskänker. Och som sådana tar man också tacksamt emot de verkliga helgdagsfotografier, som Nils Åzelius framskapat t. ex. av Gustav Vasas nu åter

sammanfogade svärd, ett guldsmedsarbete i renaste tyska modestilformer av Aldegrewers modell. En extra överraskning skänker den nu framkomna doppskon med dess kärlekspar av renblods renässansmänniskor i en pose, som i mjukt behag tävlar med vad 1700-talet uppnådde i denna sin favoritgenre.

En tidigare osedd företeelse har kommit i dagen, begravningsregalier av förgyllt vax, och detta tycks dessutom vara Gustav Vasas personliga bidrag till gravregaliernas historia. När hans båda i Storkyrkan bisatta drottningar efter kungens död skulle inta sin slutliga vilostad gemensamt med honom, förnyades deras gravutstyrsel genom att nya sammetkläningar sattes över de tidigare och begravningsregalier av förgyllt silver tillkommo. I drottning Margaretas kista fann man nu mellan hennes första och andra dräkt söndersmulade rester av en krona och en spira, formade i vax och förgyllda. Kronan har haft en massiv kronring besatt med flikiga blad av två storlekar, vilka i regelbunden växling stått utplanterade runt ringen. På denna har löpt en inskrift i kapitäl med drottningens titel eller namn. Krontypen är känd genom samtida utländska exemplar av ädelt material, men för svenska förhållanden är både utförande och formprogram förut osett. De mycket skadade fragmenten ha kunnat konserveras och hopfogas så att "kronans ursprungliga utseende kan rekonstrueras", säger texten. I den ganska ymniga formrikedomen bland kungakronor och spiror i Vasagraven hade en dylik rekonstruktion, modellerad eller tecknad, kunnat göra god tjänst för uppfattningen av vaxkronans helhetsverkan.

Eva Bergman, det Hallwylska museets föreståndarinna, dräkthistoriker med avhandling om Gustav III:s nationella dräkt, har tagit den här bjudna uppgiften på strängt allvar. Begränsningen kan synas hård: endast sex personer ur en och samma familj och en mycket exklusiv socialgrupp, och därtill alla klädda blott för ett ytterligt specifikt ändamål. Men dessa gravdräkter, "likkläder", äro vittnen om en period från vilken varje bevarat plagg är en sällsynthet, de representera den högsta materialkvalitet och de kunna slutligen sammanföras med ett arkivmaterial av klart svensk-historisk kunglig detaljnoggrannhet.

Gustav Vasa med begravningsregalierna i ursprungligt läge. I detta skick visades kistan efter slutförd undersökning, innan regalierna återfördes till domkyrkans silverkammare och kistan tillslöts och ställdes tillbaka i graven.

Allt detta motiverar grundligheten i arbetsmetoden, vilken i sin tur skänkt bestämda resultat.

Detaljbeskrivningarna av dräkter "klänningar", skor, mössor, vävnadsmönster m. m. preciserade i mönsterritningar, göra icke blott författarinnan utan också läsaren delaktig av positiva dräkthistoriska kunskaper, bland vilka det icke minst viktiga är gränsdragningen mellan nytillskurna likkläder och plagg som varit gjorda för bruk i levande livet. Ibland kan gränsen exakt fastställas genom samstämmiga vittnesbörd av tillskärnings- och sammanfogningssätt och av räkenskapsnotiser. I fråga om bruksplaggen är skraddararbetet på ett annat sätt gediget och konsekvent genomfört. Johan III:s fotsida svarta sammetsrock, "kjortel", visar alla tecken på att ha tillhört hans garderob som ett dominerande modeplagg, vars typ för övrigt har sin givna plats redan i Gustav Vasas klädförråd, ett plagg som representerar herremässig värdighet både genom sitt helomslutande snitt och den svarta modefärgen.

Under kronorna bäras mjuka mössor, vad båda kungarna beträffar svarta och omslutande huvudet även nedom kronringen. Detta plagg har en lika lång dräkthistorisk livstid som vidsträckt utbredning, avseglad i hatt-

makarnas och hattstofferarnas mästestyckevanor. Ännu vid 1600-talets mitt föreskrivas som provstycken "Een Spannier eller Bonnett Såsom fordom Konungar J Swärie burit hafva" (Stockholms hattstofferaregilles skrårordning 17 aug. 1654. Nordiska museet). Johan III tycks rent av illustrera just denna konservativa bestämmelse i sina båda i den föreliggande publikationen återgivna porträtt: på Sienaporträttet den högkulliga spanska hatten och på Tyresöporträttet en bred och låg baret. Men den mjuka omslutande mösstypen är sällsynt redan i avbildning och som bevarade 1500-talsexemplar äro väl Vasagravens de enda kända. Åtminstone Gustav Vasas mössa har tillhört hans garderob, då den är försedd med öronlappar som blivit fastsydda i invikt läge. Om fasta gränser funnits mellan termerna mössa, bonnett, baret etc. och var de i så fall gått synes ej heller detta material förmå klarlägga.

Huvudledaren av undersökningen har också bestått huvuddelen av redovisningen. Martin Olssons framställning är genomgående gjord med osmyckad saklig grundlighet, en stilart som visst inte utesluter träffsäkra effekter.

I ett mycket upplysande inledningskapitel om graven och dess historia heter det: "Under tidernas lopp ha gravkamrarna i Vårfrukoret

öppnats många gånger, men varken valven eller kistorna ha någonsin reparerats". Raden av belägg, som stöda denna summering, är lång och uttömmande. Förgängelsen i graven fortgår i stegrad kurva, och man har ett starkt intryck av att de upprepade inspektionerna varit förstöringens effektiva hjälpare. Man har besiktigt, brutit upp kistorna, konstaterat förödelsen — och lämnat den utan vård.

När Gustav III som kronprins besåg graven, fann skalden Johan Gabriel Oxenstierna, att den var en ruskig håla och att Johan III:s kropp var tämligen väl bevarad men av de övriga återstå intet annat än benen.

Som konung intresserade sig Gustav III mycket för kungagraven — kanske ej minst med tanke på sin egen gravplats — och lät bl. a. på 1780-talet riksråden Bielke och Gyllenstierna göra en besiktning. I rapporten häröver heter det: "Aldrig kunna svenske män nedstiga utan vördnad uti ett hvalf, där Gustaf I hvilat; men ock för det närvarande icke utan bestörtning att der sakna alla vedermälen af uppmärksamhet och omsorger under en tidlängd af 2:ne secler."

Senast under den Zetterwallska restaureringen företog sig domkapitlet en "gravrannsakning" och lät upptaga ur kistorna regalier och dyrbarheter för att förebygga inbrott av utomstående. Den summariska åtgärden gav anledning till en sammanstötning mellan fornvård och kyrkomyndighet, dramatiskt tillspejad genom företrädarna riksantikvarien Hans Hildebrand och ärkebiskopen Anton Niklas Sundberg.

Vetenskaplig undersökning och effektiv vård fick kungagraven först i våra dagar.

Utgångsläget för detta senaste ingripande var sålunda ganska klart. Det var ej en fyrahundraårig kungagrav, som lämnats i fullkomlig stillhet att sakta och säkert förfalla. Här hade många människor efter hand varit inne. Deras ärende hade varit att se, ibland ganska närgånget, ett par gånger också att ta med sig upp gravtillbehör av ädel metall. Gustav Vasas skalle hade bl. a. vilat i hertiginnans, sedermera drottning Hedvig Elisabet Charlottas hand. En Uppsalalandshövding hade vid ett kungligt besök tagit strån ur Gustav Vasas skägg som minnen åt en hovfröken med påföljd att han fått ihållande och temperaments-

fulla besök i sina drömmar av deras ägare, till dess att kungens byst blivit rest vid Uppsala slott. Men ingen av de många hade lämnat något positivt bidrag till vården av gravvalvet, gjort något försök att hejda eller minska förstörelsen. Inte ens när denna gått så långt som med drottning Katarina Stenbock, där bottnen i kistan brustit och innehålllet fallit ut på stengolvet.

Detta var alltså utgångspunkten för den moderna arkeologiska undersökningen och omvårdnaden av graven, samtidigt grunden för dess slutsatser och ingripanden. Först härmed skulle bokens huvudparti och centrala innehåll vara inom synhåll, vilket ger en antydning om att en verklig genomgång faller betydligt utanför möjligheterna för en anmälan. Ett par siffror om verkets volym kunna förtydliga detta. Det har en planschdel om 96 stora djuptryckssidor med sammanlagt 350 bilder, och en textdel om 250 späckade sidor med en serie av tjugofyra kapitel, med upplysande textbilder i teckning, flera färgreproduktioner, fylligt register och utförlig engelsk resumé.

Huvudtexten, Martin Olssons egna sexton kapitel, representerar en tredelad inriktning, själva gravrannsakningen med åtföljande iståndsättning, biografiskt material rörande de historiska personerna och särskilt förhållandena kring deras utträde ur livet och slutligen ceremonihistorien för de kungliga begravingarna.

Det ligger i sakens natur att de biografiska sammanfattningarna i detta fall blivit anpassade efter givna förhållanden på så sätt, att de rörande konungarna koncentrerats kring livsavslutningen, medan de i andra sammanhang mindre flitigt observerade drottningarna här gjorts till föremål för sakrika mer allmänt översiktliga sammanställningar ur mångahanda samtida källor. Anknypningarna till den aktuella gravrannsakningen visa sig gång på gång betydelsefulla och resultatgivande. De fientliga beskyllningarna mot Gustav Vasa för att ha våldsamt bidragit till sin första gemåls död, vederlades sålunda av skelettundersökningen. Drottning Katarinas av Sachsen-Lauenburg kranium befann sig visserligen icke i välbevarat tillstånd men var dock i stånd att visa frånvaron av våldsamma dödsskador. De båda konungarnas egna kranier gav an-

ledning till en givande kollationering med samtida porträtt. Vissa utpräglade släktdrag, t. ex. ytterligt låg och skarpt tillbakalutande panna har lockat både Gustav Vasas och Johan III:s porträttörer till "förbättringar" i mer allmänmänsklig riktning. Det Gustav Vasas porträtt som visar sig mest naturalistiskt är Bystaporträttet med dess grova drag, den stora näsan och det långa avståndet mellan näsa och mun. Kranieprovet talar för att denna bild framhäver modellens individuella särdrag och mycket uttrycksfulla men ingalunda vackra ansikte. De två hjälmarna till Gustav Vasas rustning i Livrustkammaren ha också jämförts med och visat sig fullkomligt passa efter kranieprofilen, en viktig förutsättning för hjälmens användbarhet. Gustav Vasas kroppslängd har efter skelettdelarnas måttförhållanden med tillgängligt europeiskt jämförelsematerial bedömts till omkr. 173 cm. Rustningen har vid tidigare prov visat att en kraftigt byggd man om 175 cm:s längd passar väl till vidden men är för kort. Per Brahe slutligen, som kan ha fått sitt noga preciserade mått från levande modell uppger, i omräknad form, 179,2 cm. Hur dessa uppgifter slutgiltigt skola sammanjämkas synes vara olöst.

Med renässansen infördes i Europa helt nya och betydligt utvidgade begravningsceremonier för furstliga och andra framträdande personer. Möjligheten att hinna tillverka den nya myckenheten av rekvisita vanns genom att man uppgav det äldre kravet på att begravningen skulle ske mycket nära efter dödsfallet. Det nya nationella konungahuset i Sverige var programmässigt inriktat på att i möjligaste mån tillägna sig förnäm livsstil av europeiskt snitt. Gustav Vasas begravning och den därpå följande kroningen blev den stora dubbelhögtid som tidigast hos oss visade upp denna förmåga till modernisering. Genom sönnernas starka engagement kom Gustav Vasas begravning att bilda begynnelsen till en lång ceremonitradition i Sverige med en egen yppig formblomstring.

Två särskilda processionselement dra här till sig uppmärksamheten framför andra, värdighetsfanorna och de liggande, naturalistiskt utstyrda bilderna av de avlidna.

På en serie av svarta sidenfanor visades vapnen för samtliga de i konungatiteln ingå-

ende områdena, riket självt och alla dess provinser. I Gustav Vasas procession fördes varje sådan fana av en adelsman till häst. Allmännare förekommer seden att fanbäraren går till fots och hästen med motsvarande vapen på täcket ledes av andra personer av börd. Rikets huvudbaner har sin plats närmast kistan och föregås i processionen av landskapsfanorna i rangordning så att den ringaste kommer i täten. Denna uppvisning krävde alltså en genomförd och likformig heraldisk beteckning för de svenska landskapen och en rangordning dem emellan. Det är tydligt att det var till Gustav Vasas begravning som landskapsvapenserien utformades eller i varje fall kompletterades. Rangordningen byggde väl till en del på åldriga vanor, men variationerna voro under dessa begynnelsetider rätt täta, såsom en lärorik undersökning visar, utförd på den äldre Vasatidens ceremoniel, mynt, kungaporträtt m. m.

Denna processionssed med en lång följd av fanor blev rotfast för tider framåt ej blott i kungabegravningarna. Den togs upp av adeln som i stället för provinser visade upp sina anor och ofta gjorde detta med dubbla serier, den ena bestående av fanor, den andra med vapnen i målad träskulptur. I otaliga processioner ha sådana vapen förts till svenska kyrkor och gravkor, där de ännu äro talrikt att se.

Utän efterföljd hos oss blev däremot det andra element i Gustav Vasas procession, som väckte så stor förvåning och beundran, de liggande vaxbilderna på båren. Seden var icke ny i Europa. Längst förekom den i Englands konungahus och dess rikligaste minnen bevaras i Westminster Abbey, vars tidigaste Funeral Effigy är från Edward III:s begravning 1377. Full naturalism eftersträvades, då ju bilderna vikarierade för de döda själva, som vid medeltidens omedelbara griftefärd kunnat ligga synliga på båren. Bildhuggaren Willem Boy var mästaren till Gustav Vasabilderna, och ceremoniens krönikör apotekaren Lukas Usthall (tidigare kallad Uphall) lovsjunger kungabildens övertygande porträttlighet med en entusiasm som väl röjer en medarbetare.

Ceremonihistorien kring dessa kungabegravningar har tidigare varit känd bl. a. genom publicerade samtida berättelser, Usthalls och

andra. Men den har här fått utförliga och detaljerade sammanställningar, som betydligt vidgat kunskaperna och gett europeiska sammanhang, i synnerhet rörande Gustav Vasa och Johan III. Den detaljerade noggrannheten förutsätter ett tålmodigt arbete men är särskilt på detta område, där varje enskildhet tillmättes ett rang- eller symbolvärde, en förutsättning för förståelsen. Ceremoniredogörelsens bredd gör den till ett brukbart redskap för tydandet av mången gåta, som gravundersökningen ställer upp.

Den mångtaligaste gravrannsaking som utförts på svenskt kyrkomaterial är den som Martin Olsson genomförde vid Riddarholmskyrkans restaurering på 1910-talet. Genom grundliga studier och underhållsarbeten och en mycket omfattande publicering ha dessa gravminnen blivit en kunskapskälla, till vilken allt studium på området ständigt har anledning att gripa tillbaka. Själva likkistans formhistoria är här framlagd från dess tidigaste förekomst i rent exklusiva fall i klosterkyrkans medeltida kungagravar. Där kunde Karl Knutsson Bondes kista från år 1470 rekonstrueras såsom en med tyg överklädd träkista med plant lock, raka lodräta sidor och något avsmalnande mot fotgaveln. Det gäller en tid då en bärbar träkista enbart kan tänkas ha förekommit för en högt uppsatt person. I Magnus Ladulås med kyrkan samtida grav förekommo också rester av kistor, som haft liknande form och anses ha tillhört senare familjemedlemmar till honom, möjligen så tidigt som på 1300-talets senare del.

I flitig användning som förnäm gravkyrka uppträder Riddarholmskyrkan därefter från Gustav II Adolfs tid, och dess gravar rymma alltifrån den tiden den förnäma likkistans modejournal i en nummerstark och rikt dekorativt varierad serie. Men av kistor med plant lock ser man på 1630-talet blott ett par enstaka exempel, och på dem äro sidorna tydligt utåt-lutande, så att kistans lock är bredare än dess botten. För övrigt går modet hos oss vid denna tid över till tresidigt lock.

Familjgruppen i Vasagraven i Uppsala fyller ut ett halvt århundrade före Riddarholmskyrkans nyare tidsperiod. Och när man nu ser dess kistformer blir man frästad påstå att den i verkligheten fyller även århundradet

bakåt till Karl Knutsson, så överensstämmande är formen på dennes och Gustav Vasas kistor.

Gemensamt för Vasagravens kistor är att de alla ha plant lock och något smalare, stundom också lägre fotända. De lodräta sidorna på Gustav Vasas kista återfinnas enstaka även för Gunilla Bielke 1597. De båda drottningkistorna 1560, som sannolikt äro de äldsta i gruppen (till formen från 1551) ha lätt utåt-lutande sidor, likaså de senare kistorna, Johan III:s 1592 och Katarina Stenbocks 1621. Helt i enlighet med modetendensen är det, att på denna senaste kista uppträder begynnelsen till den utåtkrökning av kistsidorna, som sedermera blivit bestående bruk, men här visar sig redan tillsammans med det plana locket. — Till kistformernas modejournal gav alltså Vasagraven ett kunskapstillskott. Till deras utstyrel gör den likaså: stramast år 1560, mer förgyllt silver för Johan III:s familj, allt på slät svart sammet. Vid Gustav Vasa-begravningen bar varje kista endast på locket ett kors av guldgalon, räckande från kant till kant, och därtill ovan korsarmen två krönta initialbokstäver av förgylld silverplåt av samma modell som förekommer på begravningsdräkterna. Och just här fastnar man gärna på en detalj där fackmännens lagarbete fört till en nyanserad lösning, ej utan en liten personhistorisk tillspetsning. Medan galonen på drottningkistorna bär ett bärdmönster av allmän ornamentkaraktär, läser man i galonen på kungens kista en kort inskrift i ständigt uppreppning, utgörande valspråket för kurfursten Johan Friedrich av Sachsen, en gång Gustav Vasas fiende, sedan avsatt av kejsar Karl V och avliden långt före konungen. Ett uppbåd av lärt spårsinne har sammanfört ett notis- och bildmaterial som belyser dylika devisbands användning på dräkt, bl. a. hovdräkter, och särskilt detta valspråk på porträtt från Johan Friedrichs familj. Här dras nu den slutsatsen att galonerna länge funnits i förråd i slottet, att skriftens innebörd redan då var bortglömd och att de som gjorde just detta bruk av galonen på sin höjd lade in en efter tillfället lämpad betydelse i orden "Alles in Ehren".

En fuktig och skum grav — även rikets främsta — borde utan lång omgång kunna tömmas på intresse. Men rikligheten på ämnen

i Vasagravsrensningen talar i annan riktning. Man lockas från det ena rönet till det andra, förfaller till mångskriveri och hinner ändå ej fram till de partier som man skulle vilja diskutera med författarna. Ty naturligtvis innehåller denna grundliga bok också frågor som icke fått sin fulla utredning, vare sig materialet varit definitivt för knappt eller och hållit sig dolt vid den tidpunkt då det behövts. Guldsmedshistorien kring denna högkonjunktur för gravregalier är bara *ett* sådant gebit, men ett som lyser och lockar. Man kan räkna kronor och spiror på händernas alla fingrar, det duggar av räkenskapsposter med guldsmedsnamn, viktuppgifter på material och uppräknig av tillverkade klenoder. Men många av dessa pjäser finnas nu ej att se, mäta eller väga. Räkenskapsmaterialets full-

ständighet är ännu osäkrare. Trots all ordning i bokföringen kan en hantverkare ha fått vänta årtal på betalning för ett nådigt uppdrag eller ock fått den genom en uppördsman var som helst i riket, där man i centrum visste sig ha en inkomstpost stående.

Men just Vasakungarna, som så långfingrat nappade rikets krona från varandra, voro — oftast — så mycket givmildare med kronor till dem som ej längre ställde upp i den bistra leken. Hur dessa sedan omhändertogos av århundradenas uppfattning om vården av gravminnena, det har denna rannsaking gått till botten med. Dess ledning har därtill ställt upp ett mönsterexempel på vad vår tid kan göra med de vetenskapliga och tekniska resurser som stå den till buds för att ta upp kampen mot förintelsen på dess eget rum.

FOLKLIG VISDOM

Av *Torkel Eriksson*

STEN-BERTIL VIDE: *Ordspråk, ordstäv och talesätt från sydvästra Småland*. Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 8. Gleerupska Universitetsbokhandelns förlag, Lund. Pris 15:—.

När Proverbia Communia, den betydande kulturhistoriskt värdefulla samlingen av 800 nederländska ordspråk utkom år 1480 och blev förebild för en rad arbeten av liknande art, markerade den inte någon ny litterär landvinning. Ordspråket, den mänskliga levnadsvisdomens renaste destillat, torde ha funnits långt innan ord började sättas på pränt. Stenstilen som möter oss i verk som Salomos Ordspråksbok, Predikaren, Jesu Syraks bok, Hesiodos "Verk och dagar", eller i det nordiska Havamal, tyder på att de välmentade råd eller uttryck för praktisk erfarenhet man finner här, ursprungligen har formats för muntligt

framförande och att detta traderingssätt slipat av dem till fulländning, innan de nedskrevs.

Författaren till den nyligen utkomna ordspråkssamlingen från sydvästra Småland, Sten-Bertil Vide framhåller också den muntliga spridningen, som den väsentligaste utbredningsfaktorn. Han vidrör dock även en annan tänkbar möjlighet, nämligen att prästerna flätar in ordspråk i sina predikningar för att göra dem mera lättförståeliga för menigheten. Metoden var inte ovanlig och är framför allt känd genom Sebastian Franck, spiritualismens huvudman under 1500-talets första hälft, som alltid avslutade sina teser med en uppräknig av ordspråk, "und dann kommt die Sprichwörter", allt i populariserande syfte. När Peder Laale, skolman i Roskilde på 1300-talet, utgav en samling av 1204 ordspråk på latin och bifogade deras danska översättningar, gjorde han det inte i samma avsikt som senare tiders kulturbevarare och folkmin-

nesupptecknare. Meningen med verket var att det skulle tjäna som lärobok i latin. Boken, som inte utkom i tryck förrän 1506, förelåg till dess i handskrifter, varav ett svenskt exemplar från förra delen av 1400-talet finns bevarat i Palmsköldska samlingarna i Uppsala Universitetsbibliotek. Många av den sena medeltidens och reformationstidens präster har sålunda redan i skolåldern umgåtts med den form av folklig visdom, som ordspråket representerar.

Detta pedagogiska utnyttjande av den folkliga ordspråksskatten var ingen nyhet. Drygt 300 år tidigare än Peder Laale hade Notker Labeo, lärare vid klosterekolan i St. Gallen i slutet av 900-talet, upptäckt ordspråkens lämplighet för översättningsövningar till och från latin. Kanske var inte heller han den första, möjligen var det utgivaren av *Catonis dicta*, den samling av latinska sederegler som härstammar från 3:e århundradet f. Kr. f., och som uppkallats efter romaren Cato. Denna samling hade en stor spridning och popularitet under medeltiden. En vida berömd ordspråkssamling, som utkom år 1500, 20 år efter *Proverbia Communia*, var Erasmus av Rotterdams *Adagia*, som hade en tydlig klassisk prägel, sammanställd som den var efter antika författare. Osäkert är om den använts som lärobok i latin, men med tanke på Erasmus språkpedagogiska ambitioner är det sannolikt, även om verket med sina mot prästerskapet och kyrkliga missförhållanden riktade satiriska kommentarer hade ett viktigare syfte.

Den medeltida ordspråkstraditionen som fått en impuls till förnyelse genom *Proverbia Communia* och de därpå följande samlingarna av ordspråk var en förutsättning för att det avsnitt i Pantagruels femte bok, som handlar om drottning *Qvintessentias* ordspråksö, skulle förstås av läsaren. När Pantagruel kommer till drottningens ö, får han se hennes hovfolk utföra de mest befängda handlingar, vilka alla illustrerar ordspråk. Samma tradition förlitade Pieter Bruegel d. ä. sig till, när han 1559 målade sin ordspråkstavla med ett 90-tal illustrationer till nederländska ordspråk. Uttolkaren av tavlan måste vara väl förtrogen med ordspråken, dels för att över huvud kunna förstå vad som illustrerats, dels för att kunna avläsa tavlans dolda budskap om att världen

är upp och nervänd och regeras av djävulen, som får människorna att i sina handlingar bedraga såväl sina medmänniskor som sig själva.

De förhållningsregler och levnadsråd som framkommer i ordspråken, är inte tolerant föreslagna som alternativ till moraliskt mera suspekta men avgjort roligare beteenden, utan är tvärtom oftast präglade av en dogmatisk hårdhet. Visserligen har de inte alltid budordets inledande "Du skall...", utan ofta "Bättre att...", men redan detta är en ovettydig uppmaning. Därvid slumpar det sig dock inte sällan så, att ordspråken motsäger varandra genom att komma med motstridiga råd. Detta förhållande kan bero på missuppfattning vid traderingen, vilket uppenbart varit fallet med endera nr 198 eller 199 hos *Vide*. De säger: "Det är bättre med en blemma på foten än en skrynkla på skon", resp. "Det är bättre att ha en rynka på skon än en blåsa på foten". Medan det första ger uttryck för den ytliga klädelegantens villmanvara-fin, får-man-lida-pin-inställning, röjer det senare arbetsmannens rationalistiska syn på tillvaron.

I andra fall kan vitt skilda ordspråk beröra samma ämnen och komma med helt motsäggande råd, "Skynda långsamt" är en sentens som troligen inte vinner något gehör hos en nutidsmänniska, som hellre följer "Man skall smida medan järnet är varmt". "Lyckan står den djärve bi" är en hurtfriskhetens patentfras, som inte rymmer något av skepsisen i "Försiktighet är en dygd".

Det visar sig att det finns ett redan formulerat ordspråk för de flesta av livets situationer, ett förhållande som inte har stämt konventionella uppfostrare till eftertanke. Tanten, som alltid har ett ordspråk till hands är en populär litterär gestalt, särskilt i anglo-saxisk litteratur, och hon gör sig oftast till åtlöje. Denna hennes förnedring markerar en tydlig tendens: Ordspråket är på utdöende, den visdom det innehåller är för dogmatiskt utsagd för att ha något att bjuda ett släkte, som är stolt över att vara obundet av förhållningsregler, som har gjort toleransen till en av de stora dygderna och som tillämpar en extrem frihet i uppfostran av sina unga. För dem har ordspråket föga värde. Dess tid är

Nederländska ordspråk. Detalj ur oljemålning av Pieter Bruegel d.ä., Museum Dahlem, Berlin. När Bruegel 1559 målade denna tavla kunde han utgå från att samtiden skulle inte blott känna igen de illustrerade ordspråken utan även förstå tavlans dolda innebörd. Den döende ordspråkstraditionen gör att en nutida betraktare inte har möjlighet att identifiera mer än ett fåtal av tavlans ca 90 ordspråk.

ute och det är därför en betydelsefull kulturminnesvårdande gärning om Vides småländska ordspråkssamling kan stimulera till ytterligare utgivning och fortsatt uppteckning. Ordspråket rymmer värdefulla bidrag till vår kulturhistoria.

Om gamla seder erinrar t.ex. "Kaka söker maka", ett ordspråk som (enl. K. Vilku) går tillbaka på bruket att hänga upp hålkakor till förvaring i par om två och två. Ordspråket "De be för horan men inte för tjuven" vore helt gåtfullt om man inte fått veta, att horeri i äldre tider sonades genom kyrkoplikt, medan tjuvens brott dömdes av världslig domstol. Om äldre rättspraxis minner också "Den som agalös lever och lagalös, han ärelös dör". Sentensen återfinns i nästan samma form i Hälsingelagen.

Våra vanligaste svenska ordspråk, varifrån

kommer de då ursprungligen? Platsen för deras uppkomst är nästan omöjlig att utpeka, men ålderdomliga skrifter ger oss värdefulla ledtrådar. I Bibeln återfinns man helt naturligt en stor mängd av dem, och flera av dessa i den apokryfiska Jesu Syraks bok: "Fåfång gå lär mycket ont" (33:29), "Av en liten gnista kan bli en stor eld" (11:34), "I dag röd, i morgon död", (10:12), och "Det är svårt att simma mot strömmen" (4:31).

Ordspråksboken svarar helt naturligt för en del av våra gängse ordspråk, så t.ex. "Gack till myran, du late, se på henne och bli vis" (6:6). "I nöden provas vännen" är hämtat ur denna (17:17). En var som konfronterats med den engelska skolgrammatiken erinrar sig med vemod den engelska formen "A friend in need is a friend indeed", och finner, att de slagkraftiga engelska och tyska formulering-

arna ofta saknar motsvarighet i svenskan. Predikaren har fått lämna sin beskärda del av vår ordspråksskatt, t. ex. "Så länge det finns liv finns det hopp", samt "Allting har sin tid" (3:1). Och redan Matteus hade funnit att "en profet är icke föraktad utom i sin fadersstad och i sitt eget hus" (13:57).

Har en stor del av våra ordspråk hämtats ur Bibeln, finns det även de, som har ett rent fornordiskt ursprung. "Bättre tiga än illa tala", "Glad och god skall människan vara" samt "Nattgammal is är inte att lita på" har alla sina, om inte ordagranna, så dock motiviska motsvarigheter i Havamal. Likaså hade man i Ultima Thule möjlighet att konstatera att "när ölet går in, går vettet ut".

Svårigheterna som uppstår, då ett ordspråk skall passera en språkgräns, belyses av det berömda exemplet "Ont krut förgås inte så lätt", där det tyska ordet för ogräs, Unkraut, feltolkats. Den svenska form som också finns och som Vide har i två varianter, "ont gräs har inte så lätt att förgås" och "ont gräs förgås inte", står originalet betydligt närmare.

Förutom ordspråk innehåller Vides bok även talesätt och ordstäv, de senare de bevingade och ganska efemära fraser, som yttrats av om inte anonyma så i varje fall pseudonyma svenska män och kvinnor med slagfärdighet som en god och avundsvärd tillgång i livet. Vilken kortspelare har inte vid något tillfälle hört uttrycket "Ruter ut och ruter in", vilket tillskrives en glasmästare Berglund i Stockholm, som vid de svåra kravallerna i staden i mars 1848 inte kunde neka sig en kommentar till den för honom inkomstbringande utvecklingen av händelserna.

Värdefullt vore, om Vides bok bleve förebildlig för ordspråkssamlingar från andra svenska landskap. Därigenom skulle en lucka fyllas ut i det för övrigt ganska fylliga material, som representerar svenska folkets litterära kvarlåtenskap. Sagor och sägner har genom systematiska undersökningar lämnat bidrag till tecknandet av vår folkliga kulturhistoria och dess internationella kontakter, men ordspråken utgör ännu orörd mark.

Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. H. BERG: Tiden fram till 1523. 151 sid.; I. SVALENIUS: Tiden från 1523 till 1718. 209 — 27 sid., ill. Växjö 1956. Pris kr 40:—.

En otacksammare uppgift än att skriva Växjö stads medeltida historia torde vara svår att uppleta. Myndigheternas planering av jubileumsverket lär dessutom ej ha varit den bästa. Vidare äro som H. Berg mycket riktigt anför möjligheterna till en närmare dokumentering praktiskt taget obefintliga. I stort sett har sålunda förf. ej kunnat få fram mer än en nyhet av stadshistoriskt intresse. Helt elegant bevisar han, att staden som sådan ej kan vara mycket äldre än det äldsta kända privilegiebrevet från 1342. Först genom Magnus Erikssons svensk-skånska union (ca 1332—60) blev utvecklingen av Värends ekonomiska situation

så gynnsam, att stadsbildningen ter sig som ett naturligt led däri. Troligen med rätta antager också Berg, att den även som ekonom framstående växjöbiskopen Tomas Johannis (1344—76) spelat en roll för att stiftsorten ganska snart fick stadsprivilegier. Bakgrunden till denna utveckling, omnejdens och upp-landets bebyggelsehistoria och kristnande, biskopssätets uppkomst och historia, senmedeltidens ekonomiska utveckling samt stiftshistorien ha redan tidigare varit föremål för en högtstående lokalhistorisk forskning. Berg sammanfattar överskådligt och redovisar med i flera fall beaktansvärda egna synpunkter den vetenskapliga diskussionen i t. ex. frågorna om namnet Växjö, om Sigfridslegendens historiska bakgrund samt huruvida landskapet redan i hednisk tid haft ett religiöst centrum i Växjö. Det hela avrundas med en kortare redogörelse för biskopar och prelater, i sig

motiverad men ej utan ovidkommande inslag. Biografierna över de rikshistoriskt betydande biskoparna Tomas Johannis och Nicolaus Ragvaldi ha sina förtjänster, men nog kunde det tydligare framhållits, att båda voro uppsvenskar, som endast av en slump hamnat på den obetydligaste av landets sju biskopsstolar. — Latiniseringen Hemmingius stöter rec. liksom att den danskfödde biskop Peder Jensen (Lodehat) vid ett tillfälle kallas enbart Johannis, något som på den tiden var en omöjlighet. Möjligen kan detta skyllas på otillräcklig efterhandsgranskning, något som också kan gälla, att den kände Ericus Olai i personregistret placerats på Olai. Detta lämnar veterligt inga uppgifter utöver texten, vilket i åtskilliga fall kunde varit behöfligt (över huvud taget är förf. väl snål med upplysningar om förhållanden, som endast specialister känna. Vem utanför fackmännens allra trängsta krets [för rec. var det okänt ännu många år efter disputationen i historia] vet t. ex. vad malstaätten är för något? Utrymme saknades förvisso icke att upplysa om att den tillhörde Upplands högfrälse. Domprosten Sveno Petri är dubbelregistrerad. Rec. betvivlar för sin del, att Larens Djäkin av 1505 varit dekan. Beträffande Birger Trolle ville man gärna veta om det är fråga om d. ä. eller d. y., osv.).

Beträffande själva Växjö stad är föga mer dokumenterat än att vissa för en stad och i synnerhet en stiftsstad typiska institutioner också förekommo där. För att skildra dessas funktioner har Berg nödgats gripa till mera allmängiltiga framställningar. I några fall kunde modernare sådana ha utnyttjats, så att vi t. ex. sluppit att för femtioefte gången få en redogörelse för stadslagens bestämmelse, att det skulle finnas 6 borgmästare och 30 rådmän, en ordning, som veterligt endast gällt i Stockholm och där blott tidvis. Liknande gäller fjärdingsindelningen, som för Växjös del är helt obestyrt. Onödigt torftig har skildringen av Växjö franciskanerkloster blivit. Troligen har Berg litat för mycket på sina föregångare (P. G. Vejde och Härenstam), vilka blott känna uppgiften om donationen av Eknaholm m. m. till klostret 1485 från en kameral sammanfattning från 1600-talet (den förre är såtillvida ursäktad, som han endast avsett skildra Eknaholms ägarehistoria). Ett

brev av 1485 20/2, som rör ett samtidigt jordaskifte till klostrets förmån, finns emellertid bevarat i avskrift. Denna är visserligen ej registrerad i Stadshistoriska institutets samlingar, men avskriftssamlingen B 19 hör till dem, som en medeltidsforskare rent rutinmässigt bör genomgå (rec. som mera av en slump påträffat aktstycket i fråga, ämnar ombesörja dess publicerande). Av diplomets framgår tydligt, att man ännu var sysselsatt med byggande av för klostret nödvändiga ekonomihus. Vidare får man veta, att bland det givna var ett notvarp vid "bybadstugan". Förstavelsen i det sista ordet synes närmast tyda på att det fanns andra badstugor i Växjösjön. — Vidare hör man nog inte utan vidare identifiera det hospital i *Helgeskog*, som omtalas i hertigarnas testamente 1318 och en gång är dateringsort för ett av biskopen utställt brev, med det hospital, som från vasatiden kan konstateras strax öster om Växjö. Vida sannolikare är Brilioths hypotes (även Svalenius går på denna linje), att detta senare har anor från det i testamentet från 1318 omtalade helgeandshuset i *Växjö* och har uppkommit genom denna anstalts sammanslagning med andra liknande, såsom mångenstädes skedde på Gustav Vasas tid. Hospitalet i Helgeskog synes senare ha flyttats till Aneboda, där ett hospital fanns i slutet på 1300-talet. Att det samtidigt skulle funnits ett sådant i Växjö, är uteslutet. Vad själva namnet Helgeskog beträffar, så är sambandet med Helgasjön, Helgö, Helgevärma och Helige å ögonskenligt, varför Brilioths tanke att det legat på Helgö förefaller beaktansvärd.

Ovanstående randanmärkningar må icke bortskymma avsnittets förtjänster, en klar och redigom än något torr stil och på det hela taget god illustrering (den oskarpa bilden av Tomas Johannis sigill visar icke dennes biskopssigill utan ett äldre sigill, som han dock använde även under biskopstiden. Av Växjö stads medeltida sigill [sannolikt från 1300-talets mitt] finnes blott ett skadat avtryck från 1493, men det skadade mittpartiet torde utan alltför stor svårighet kunna rekonstrueras. Bild därav saknas i stadens historia. Detta torde dock bero på en omkastning av bildunderskrifterna i en fackuppsats om helgonbilder i stadsvapen). Även rikliga källanvisningar göra arbetet till en god

introduktion i hembygdens historia. Samma kan med större skäl sägas om det följande avsnittet av I. Svalenius, låt vara att dennes uppgift väsentligt underlättats av att källmaterialet för den av honom skildrade perioden är betydligt rikare. Den pedagogiskt välberäknade dispositionen har tydligen sitt samband med att båda författarna i många år verkat som läroverkslärare.

Mest till sin fördel är onekligen Svalenius i sitt första kapitel om stadens yttre öden, där icke blott hans berättartalang utan också hans grundliga kunskap i den äldre vasatidens historia göra framställningen levande och stundom lysande. Endast ett par mindre randanmärkningar förefalla motiverade. Vid skildringen av Gustav Vasas besök 1526 alluderar förf. en smula spydigt på det moderna "eriksgatandet". En icke alltför lärd person kan dock lätt bli vilseledd trots citationstecknen och tänka på den eriksgata, som konungen enligt landslagen skulle rida *efter* kröningen. — Om borgerskan Mariet Dacke var "släkt" med den berömda upprorsledaren, borde nog lämnats oavgjort. — Rec. har för sin del svårt att tro, att borgaren Staffan Lambrektsson 1612 "inhyste sig på en flotte i Växjösjön". Snarare vill väl Älvsborgs lösenlängden från 1613 ha utsagt, att Staffans tomt var öde, medan en flytbrygga i sjön undgått förstörelsen. — Det kunde nog ha framhävts litet starkare, att borgarnas ovilja mot regleringsplanerna efter eldsvådorna i Växjö som annars bodde på att de ej ville övergiva källrar och brunnar, vilka naturligt nog ej tagit någon större skada. — Slutligen saknar rec. den extra färgklick, som ett omnämmande av Karl XI:s första reaktion inför den förhärjande eldsvådan 1690 skulle utgjort. Nästan hela staden gick upp i lågor, och flera människor dödades genom en explosion av kronans krutförråd i rådhuset. Enväldshärskaren oroade sig nämligen mest för att "bussarna" ej skulle få sin tillbörliga övning, därför att ett antal musköter, som också förvarats i rådhuset, förstörts genom explosionen.

Den följande framställningen av stadens styrelse, näringar och därtill knutna institutioner har förf. i huvudsak byggt på kameralt material och den från 1605 bevarade domboken. Det förra behärskar han sedan gammalt

väl, och utnyttjandet av domboken är förebildligt. I motsats till i en nyutkommen sydsvensk stads historia, i vilken domboken använts till att i grälla toner skildra stadsbornas "leverne", har förf. ålagt sig nödig moderation vid begagnandet av ett så ömtåligt källmaterial. Anmälaren kunde väl önskat ett mera energiskt fullföljande av uppgiften att klarlägga den rent teoretiska sidan av stadsstyrelsens utveckling men medger gärna, att många för en samlande framställning värdefulla uppgifter finnas. Speciellt intresse ha uppgifterna om hur stadstjänarens befattning uppkommit ur det medeltida byfogdeämbetet under en så sakteliga skeende social degradering av de tidigare med rådmännen jämställda innehavarna. Kulturhistoriskt intresse ha särskilt kapitlen om näringarna, handel, hantverk, åkerbruk och boskapsskötsel, samt om kyrka, skola och hospital. Beträffande hantverkarna kunde förf. möjligen bättre utnyttjat F. Lindbergs monografi, enkannerligen hans utredning av huru många av dem, som kallades hantverkare, också voro det och tvärtom huru många som voro hantverkare utan att kallas så. Vissa företeelser nämnas blott en smula i förbigående, om vilka man i en populär framställning kunde önskat ett utförligare omnämmande. Rådstugutornets betydelse för väktarens arbete är inte riktigt klart framhållet, och om badstugorna får man endast höra, att de ansågos eldfarliga. Personregistret är utmärkt, möjligen skulle man någonstans haft uppgift om att liturgianhängaren biskop Andreas Laurentii (Björnram) avancerade till ärkebiskop. Mycket välkomna bilagor äro fyra kartor över staden och kringliggande områden, kompletterade med kartbeskrivningar. Skada blott att man av utrymmesskäl ansett sig förhindrad medtaga uppgifterna om areal, utsäde, höskörd och tomtören!

Sven Ljung

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1937 und 1938. Unter Mitarbeit des Instituts für deutsche Volkskunde herausgegeben von ROBERT WILDHABER. Akademie-Verlag. Berlin 1957. 543 s.

I den internationella *Volkskundliche Bibliographie*, av vilken inom kort bandet för 1952

—1954 torde föreligga färdigt, har funnits en mycket kännbar lucka för 1937—1938 (för Sveriges del 1934—1938). Bakom dröjsmålet ligger en lång historia, som ytterst har sin grund i det mellanliggande världskriget. Ursprungligen skulle John Meier ha hand om utgivningen. Jämte de med kriget försvårade litterära kontakterna har saknaden av denna del av bibliografien i viss mån skapat en vit fläck i fråga om kännedomen om europeisk folklivsforskning under dessa år. Detta kan synas vara en överdrift, men för att kunna orientera sig i den spridda och svåröverskådliga litteraturen på området har den internationella bibliografien blivit ett oundgängligt hjälpmedel.

Den nu utkomna delen är ingalunda utan brister, men dessa äro förklarliga redan med tanke på svårigheterna vid bibliografiens tillkomst såsom ett frivilligt arbete och med hänsyn till manuskriptets öden under dess långa väg mot tryckning. Bl. a. har förteckningen över medarbetarna gått förlorad. Det kan då upplysas, att för Sveriges del utfördes arbetet under kriget vid dåvarande Folkminnesarkivet i Lund av en där som arkivarbetare anställd tysk flykting. Antalet medtagna svenska uppsatser är synnerligen omfattande och för excerpering ha genomgått ett åtskilligt större antal publikationer än vad senare genom redaktionella restriktioner blivit fallet; däremot ha recensioner tyvärr endast mera tillfälligt kommit med. Bibliografiska inadvartenser finnas och förekomsten av översättningar av svenska bok- och uppsatstitlar är helt godtycklig. Ibland ha översättningarna därtill råkat bli felaktiga till komik, t. ex.: Skultuna bruks historia = Sittengeschichte von S., Folklivet under gustaviansk tid = Volksleben in der zeit König Gustavs, Den siste åsbyggaren (det gäller torpen på skogsåsarna) = Der letzte Dachbodenbewohner. Detta påpekas närmast för att visa, att det inte är med blinda ögon som rec. ändå oförbehållsamt rekommenderar såväl enskilda forskare som varje större bibliotek att anskaffa den nu utkomna volymen. Den är av stort värde redan för kännedomen om den rika svenska litteraturen under den mycket produktiva perioden 1934—1938. Som vanligt är bibliografien försedd med sak- och författarregister. Utgivarna som först på ett sent stadium övertagit materialet, kalla själva den

nya delen problematisk. Men man får verkligen vara dem mycket tacksam för att de övervunnit sina betänkligheter. Hundraprocent perfekta bibliografier ha närmast teoretiskt intresse — om de över huvud taget komma i tryck.

Sigfrid Svensson

ROAR HAUGLID: *Hus, peis og billedvev*. Fortidsminner 40. Oslo 1956. 124 s.

Att de norska bondehemmens utstyrsel och inredning varit nära beroende av eldstadens art och förändring har sedan länge varit observerat. Redan för ett kvartssekel sedan skrev Robert Kloster om "Billedvev og ildsted" (Bergens museums årbok 1934) och berörde då också sammanhanget mellan östra Norges rosenmåleri och förekomsten av "peis", dvs. spis med skorsten. Tidpunkten för dennas införande får därmed ett särskilt intresse. Det har gjorts gällande, att skorstensspisen börjat komma i bruk på norsk landsbygd redan omkring 1600 eller i vissa orter ännu tidigare. Mot denna datering har Roar Hauglid energiskt opponerat i ett par uppsatser i Årsberetning for Foreningen til norske fortidsmindesmerkens bevaring. Dessa uppsatser ha nu jämte en polemik med Helen Engelstad utgivits som en särskild bok, som har intresse även ur allmän källkritisk och metodisk synpunkt.

Hauglid har betvivlat skorstensspisens tidiga förekomst på landsbygden främst ur ekonomiska och sociala synpunkter. En sådan höjning av bostadsstandarden som den skulle inneburi i förhållande till eldhuset, "årestuen", har ingen motsvarighet, anser Hauglid, på andra områden i samma bygder. De äldsta skorstensspisarna äro inte heller kända i några primitiva övergångsformer utan äro av samma slag som i borgarhemmens kök, där förebilden är att finna. Men först ett sekel senare än vad man förut ansett, menar Hauglid, ha i Östnorge börjat uppstå de ekonomiska förhållanden och den kontakt mellan stad och land, vilka utgöra förutsättningen för en standardhöjning och efterbildning av detta slag. Det gäller alltså 1600-talets slut.

Detta har gett Hauglid anledning till att

upptaga till granskning de enskilda byggnadsmonument, som utgjort stöd för den förut accepterade tidiga dateringen. Resultatet har blivit överraskande. Stugan från Hjeltar, en med skorstensspis försedd "ramloftstue", dvs. en med loft delvis överbyggd stuga, i De Sandvigske samlinger i Lillehammer, har tidigare genom ett ursprungligt årtal i takåsen daterats till 1563. Men "5:an" visar sig vara bakvänd och årtalet skall läsas som 1763, vilket också stämmer med ägarinitialer och siffertyp. Från Grösl i Numedalen äger Norsk folkemuseum en "peis"-stuga som bl. a. på grund av timmerknutarnas form ansetts härröra från 1600-talets början. Hauglid, som tidigare visat, att stugans högsäte med årtalet 1633 ej är ursprungligt, har nu genom jämförelser mellan hyvlade profiler i stugan och sockenkyrkan funnit, att Gröslstugan bör dateras till omkring 1735. Att en dendrologisk undersökning gett annat resultat torde dock mer visa osäkerheten hos denna forskningsmetod (By og bonde 1955/56 och ovan anförda årsbok 1956).

Det är förklarligt, att Hauglid genom sin övriga forskningsverksamhet, det gäller främst akantusstilens roll i norsk folkkonst, blivit benägen att betrakta folkkulturen som "gesunkenes Kulturgut". Inte blott "peisen" utan också "ramloftstuen", finner han sålunda vara ett sent lån från städernas och herrgårdarnas byggnadsskick. Att även de norska flamskvävnaderna av renässanstyp tillhört denna kategori är tydligt nog. Men att härifrån draga parallellen, att all textil utsmycknad skulle saknats på bondehemmens väggar under senare medeltid och nyare tidens början (s. 90 ff.), är en stark överdrift, som förf. i sin replik till Helen Engelstad också något modifierat. "Middelalderinteriöret var utan farver", menar Hauglid och synes främst dra sådana slutsatser liksom beträffande "krotingens" ålder ex silentio. Som stöd för uppfattningen om en fortlöpande medeltida textiltradition vill man gärna hänvisa till den sydsvenska bondstugans högtidsutsmyckning i sen tid. Den kan inte härledas ur yngre borgerlig heminredning och den har existerat trots — eller snarare i följd av — att stugorna här ännu fram mot 1700-talet voro skorstenslösa.

Sigfrid Svensson

BERNDT GUSTAFSSON: *Svensk kyrkogeografi*. Gleerups förlag. Malmö 1957. 194 s. med kartor. Pris kr 13:50.

Berndt Gustafssons "Svensk kyrkogeografi" rubriceras av förf. som ett arbete närmast fallande inom kulturgeografien men också under kyrkohistoria och praktisk teologi. Även ett ämne som folklivsforskningen har emellertid stor glädje av boken; etniska företeelser, såväl materiella som "andliga", sammanhänger väl ofta direkt eller indirekt med bärarnas religiösa eller allmänt etiska uppfattningar. Förhållandet mellan folkgruppens idévärld och dess avspeglingar i t. ex. den materiella kulturen eller gruppsamvaron är svårt att utreda. Bertil Lundmans "Sveriges religiösa geografi" gav ett slags grovmaterial — förutom många uppfriskande hypoteser — men den var för begränsad för att egentligen kunna anlitas som handbok.

Den äldre kyrkogeografien är visserligen ännu lika okänd för oss, men Gustafssons kyrkogeografi synes mig väl fylla de anspråk man kan ställa på en aktuell handbok i ämnet. Intensitetskartorna är så relevanta som möjligt och uppgjorda för alla större och flertalet mindre frikyrkosamfund. Underlagsmaterialet är så pass färskt som från 1950 och senare, historiska återblickar förekommer jämte litteraturhänvisningar för varje samfund och oftast vid varje avsnitt, och för vissa rörelser har en kort redovisning lämnats för den sociala strukturen sådan den framgår av 1930 års folkräkning.

Med utförligare redogörelse för frikyrkornas religiösa uppfattning och deras inställning till företeelser i det dagliga livet hade verket dock blivit ännu nyttigare för den teologiskt olärde. Men man ska kanske inte lasta författaren för denna brist, här är det väl snarare så — med undantag för læstadianismen — att författaren inte har kunnat stödja sig på tidigare undersökningar.

Av de sociologiska problem som förf. antytt är kanske kyrksamhetsintensitetens variationer i olika åldrar, inom könen och inom stads- och landsbygdsområden de mest intressanta. Här refereras främst till Gallupundersökningarna 1942 och 1948. Enligt dessa

är kyrksamheten betydligt lägre i städerna än på landsbygden. Med kompletterande sammanställningar uppgjorda efter ämbetsberättelser i Göteborg och Linköping visar Gustafsson, att kyrksamheten som regel är större ju mindre socknen är. Detta synes styrka tanken om traditionens i allmänhet större makt i den mindre gruppen med den större homogeniteten i arbetsliv och lokalitet. Detta styrkes f. ö. av att kyrksamheten på landsbygden är jämn inom de olika åldersgrupperna (20—29, 30—39 etc.) medan kyrksamheten i städerna är väsentligt lägre för de tidigare åldersgrupperna fram till gruppen 40—49. Gustafsson synes dock vilja anta ett direkt samband mellan den lägre kyrksamheten i de tidigare åldersgrupperna och den större produktionsinsatsen (s. 35). Mot denna försiktigt uttalade förmodan kan dock invändas att även gruppen 40—49 är starkt verksam, och det tycks i detta fallet vara motiverat att tillmäta de psykologiska omständigheterna ett väl så stort värde som de sociologiska.

I ett par avslutande kapitel ger Gustafsson en sammanfattning av de religiösa rörelsernas utbredning och jämför kärnområdena med språk- och kulturgränserna samt diskuterar väckelsernas förutsättningar och spridningsscheman. Vad beträffar det kulturgeografiska sammanhanget med de kända språk- och kulturgränserna menar sig Gustafsson kunna iakta tydliga överensstämmelser i vissa fall. Som väntat i fråga om rörelser av så modernt ursprung som frikyrkorörelserna hejdas de

dock inte alltid av de gamla kulturgränserna. Ett extremt exempel härpå är metodismen, som i hög grad synes ha följt järnvägarnas utsträckning.

Ett avsnitt om den äldre och den yngre spridningstypen anknyter delvis till dessa problem, det gäller alltså övergången från när-spridning till fjärrspridning. Däremot synes mig avsnitten om kulturchocks- och isolations-teorin falla utanför ramen för handboken och i sin utformning vara väl skissartade. Att t. ex. religiösa rörelser med "en mera helig livsstil" skulle uppstå direkt ur ett chockartat möte med en ny livsstil, synes vara en alltför schematiserad tes. Pingströrelsen tas härvid av förf. som ett exempel på en kulturkonservativ fromhetstyp. Förf. nämner att rörelsen vänder sig mot en rad kulturnyheter som "biografen, idrotten, det nya hårmodet". Men radion har rörelsen inte utdömt! Man kan även fråga sig — på tal om Le Bras' isolationsteori — om det är riktigt att fatta Bjärehalvön som ett exempel på "en starkt ålderdomlig och traditionsbevarande bygd". Om bägge dessa kapitel får man ett intryck av att förf. sökt pressa in ett alltför magert material efter givna teorier — vilket kanske också i viss mån gäller det intressantare slutkapitlet om de nya rörelserna som ersättning för den gamla socknen. Men detta är endast smärre anmärkningar mot det perifera i ett arbete, som i sin helhet är en värdefull tillgång som handbok.

Sven B. Ek

KORTA BOKNOTISER

ALBIN JOHANSON: *Handelslivet i Östersund 1786—1950*. Östersund 1955. 189 s., 9 ill.

Jämtland är sedan gammalt känt som genomfartsland och handelsstråken har här passerat från Sundsvall i öster till Trondheim i väster. Sedan Östersund grundats 1786, kom givetvis köpenskapen att spela en stor roll i provinsens enda stad. En översikt över handelslivet är därför synnerligen välmotiverad och en sådan föreligger nu i och med att kassör Albin Johansson samlat resultaten av sina sedan länge bedrivna forskningar i bokform.

För att få en allsidig bild av köpenskapen i Östersund, måste man se den mot bakgrunden av de långväga handelsresor, som jämtarna företagit i äldre tid och som ännu fortgick under de första årtiondena av stadens långsamma tillväxt. Författaren har även, om än knapphändigt, berört dessa resor — delvis ganska fantasifullt. Tyngdpunkten i framställningen är jämförelsen av priser på olika varor och framför allt de bägge världskrigens återverkningar på tillförseln och prissättningen av varor och dess ransoneringar. Sista kapitlet ägnas åt korta översikter av olika köpmannasammanslutningar.

I förteckningen över otryckta källor upptages bland annat Borgerskapets protokoll 1786—1858 (ÖLA), Magistratens protokoll 1858—1920 (Magistratens arkiv), Firman Robert Fresks handelsböcker 1862—1915 (ÖLA) och otvivelaktigt har ett stort material genomgått. Notapparat saknas emellertid och läsaren har ej möjlighet att kontrollera varifrån de olika uppgifterna kommer. Jämförelserna av prissättningar på olika varor skulle ha framstått klarare om författaren begagnat sig av tabeller. Slutligen skulle en karta över staden göra det möjligt även för en icke östersundare att orientera sig bland de gator och torg, som nämnes i framställningen.

N—nn

PER HALLSTRÖM: *Modernas psykologi*. En kulturhistorisk betraktelse. Allhems förlag. Malmö 1954. 57 s., ill. Num. uppl. kr 8:—.

Per Hallströms essä om modernas psykologi bygger på tre artiklar i Svenska Dagbladet 1921.

Rubriken och då kanske främst underrubriken förefaller satt med godmodig ironi. Den lilla skriften står förvisso inte en allvarligt syftande modeforskning nära, däremot är den en roande essä skriven av en klarsynt och behärskat elak Per Hallström. — Naturligtvis inställer sig likväl frågan om det motiverade i nyutgivningen. Kulturhistoriskt har essän onekligen förlorat litet av sin aktualitet. Boken är emellertid försedd med talrika illustrationer och däri ligger inte minst dess förtjänst. Illustrationerna är hämtade ur tidskrifter från förra seklets sista decennier — kompletterade med nya stilritningar — och är både kulturhistoriskt givande och spirituella. Som helhet är boken en kulturhistorisk bagatell men, i den Allhemska utformning den fått, en rätt förtjusande bagatell.

S.B.E.

ALBERT SANDEKLEF: *August Bondeson*. Gleerups förlag. Lund 1956. 252 s. Pris kr 15:—.

Att August Bondeson var både upptecknare och skönlitterär författare har komplicerat bedömningen av hans samlingars värde i källkritiskt hänseende. Som språklig konstnär och son av folket var Bondeson så kongenial med de folkliga berättarnas uttryckssätt och ordförråd, att hans sago-samlingar bereda helt andra svårigheter än föregångarnas, när det gäller att skilja mellan vad som är ursprungligt berättat och vad som hör till utgivarens bearbetning. Av Bondesons arbetsätt ger Sandklef en analys, som är av principiell betydelse vid samlingarnas utnyttjande (åtskilligt av originalmaterialet är visserligen bevarat men i mycket svåräst skick). Sandklef visar, hur Bondesons utgivningsmetod ändrats från en ganska fri bearbetning i "Halländska sagor" (1880) över en stramare koncentration i "Svenska folksagor" (1882) till en utgivning helt efter textkritiska krav i "Historie-gubbar på Dal" (1886) och hur denna förändring skett genom påverkan först från Asbjörnsen och sedan och starkast från kretsen kring J. A. Lundell. En viktig insats som samlare har August Bondeson också gjort genom sin visbok och i anslutning till brevväxlingen mellan utgivaren och Bonniers har Sandklef skildrat visbokens mödosamma tillkomst och efter vilka linjer utvalet

skedde. Att Bondeson som skönlitterär författare även delvis bygger på uppteckningar framgår av Sandklefs undersökning av förhållandet mellan dikt och verklighet i hans produktion, detta gäller även det mest berömda verket Skollärare John Chronsoughs memoarer. Enligt Sandklefs mening skulle Bondesons resor och samlarverksamhet för Artur Hazelius varit av viss betydelse för hans realistiska folklivsskildring.

Sandklefs beundran har inte stängt till hans sedvanliga kritiska ögon. Bondesons ungdomsproduktion, som är helt likgiltig, avfärdas med lätt hand, och Sandklef framhåller också, att Bondeson är ett föga pålitligt sanningsvittne, när det gäller att ange motiven för egna handlingar. Boken om Bondeson har blivit en både värdefull och underhållande skildring.

S. S.

SVANTE SVÄRDSTRÖM: *Dalmålningar i urval*, 52 s., därav 24 färgpl. Samma verk även under titlarna: *Die Bauernmalerei in Dalarna och Masterpieces of Dala peasant paintings*. Bonniers, Stockholm 1957.

Recensionen av Svante Svärdströms doktorsavhandling "Dalmålningar och deras förlagor", införd i RIG 1949, avslutades med en antydan om hithörande forsknings internationella betydelse. Minimalt är dock vad som härav varit tillgängligt på främmande språk. De nya planschverken, ett urval av det bästa i Svärdströms "Dalmålningar" från 1944, böra medverka till att i hög grad öka den internationella kännedomen om en konst, som hör till det märkliga inom europeisk folkkonst. Det visade sig också, att dalmålningarna liksom det sydsvenska bonadsmåleriet väckte stort intresse vid den rad utländska utställningar, som Nordiska museet anordnade under mellankrigsåren. Texten har delvis en annan uppläggning än i det äldre planschverket och utgöres av en presentation av de olika konstnärerna. Mera avgjort än tidigare ställer förf. två enskilda målare Erik Eliasson och Winter Karl Hansson som portalfigurer till dalmåleriets oerhört snabba och egenartade utveckling under 1700-talets slut. Starkt framträder på nytt vid betraktande av dessa målningar i vilken hög grad de äro resultat av ett avsiktligt omskapande och en medveten konstnärsvilja. Naiviteten är endast skenbar. Det är skada att inte förf. bestått ytterligare ett tryckark text, där han genom en analys av förhållandet målning och förlaga fått tillfälle att även för internationell publik närmare utveckla de skarpsinniga och betydelsefulla iakttagelser han här tidigare gjort i många men spridda studier.

S. S.

HANS B. MEYER: *Das Danziger Volksleben*. Marburger Ostforschungen bd 7. 224 s., 6 bildsidor. Würzburg 1956.

Den serie i vilket ovanstående arbete ingår har närmare presenterats av Gösta Berg i en rec. i föregående ärg. av RIG. Meyers bok är helt en materialsamling, byggd på ett av R. Keyser under åren före kriget organiserat uppteckningsarbete i Danzig och i det till fristaten hörande landsbygdsområdet, varvid det senare synes ha dominerat. Titeln kan missförstås, uppteckningarna omfatta icke speciella stadstraditioner såsom hantverksbruk eller traditioner hos arbetare och borgare utan äro utförda efter äldre, mera konventionella linjer. Vad boken innehåller är uppteckningar om tro och sed från arbetslivet, års- och levnadsloppet samt folkmedicin och folktro om naturföreteelser o. dyl. Insprängda i detta schema finnas strödda notiser om arbetsteknik och livsföring, t. ex. om föda, måltider och jordbruksredskap. Meyers bok fyller en lucka i serien av materialpublikationer av detta slag från olika tyska landsdelar, vilka utgöra en värdefull tillgång för den jämförande folktros- och folksedsforskningen. Det gäller härtill ett material, som annars nu skulle varit otillgängligt eller förlorat.

S.S.

Sveriges järnvägar 100 år, Stockholm 1956. 664 sid.

Ett exakt årtal, då järnvägstrafik påbörjades i Sverige, kan inte anges med mindre man ger en noggrann teknisk definition på vad slags järnväg som avses. Redan de första åren under 1800-talet konstruerades enkla spårbanor vid Höganäs kolgruvor, och framåt seklets mitt blev det i Bergslagen vanligt att järnbruken byggde korta hästjärnvägar mellan större sjöar eller vattendrag för att få sammanhängande transportleder för sina tunga produkter. Yngen—Dalagränsen är ett värmländskt exempel på en sådan trafikled, sammansatt som den var av femton sjöar och elva järnvägar. Så småningom infördes både persontrafik och ångloksdrift på några sådana småbanor, men först i och med de tidigaste normalspåriga linjerna år 1856 räknar man allmänt med att Sverige fått järnvägar.

Denna händelse celebrerades 1956 med en jubileumsskrift utgiven av Kungl. Järnvägsstyrelsen. Trots att utförliga jubileumsverk också kommit 1906 och 1931 vid SJ:s 50-års och 75-års jubileeer, har det nu utgivna verket inte inskränkts till den sista 25-årsperioden, även om det är moderna för-

hållanden och problem, som dominerar boken. Väsentligast är kanske det av ekonomidirektör Arne Sjöberg utarbetade 158 sidor långa avsnittet: "Järnvägarna i svenskt samhällsliv", där läsaren får en bred skildring av det industriella genombrottet och den efterföljande utvecklingen. Uppsatsen är rikt utrustad med kartor och tabeller, vilket ger den stort värde ur uppslagssynpunkt. Man finner t. ex. en sammanställning av nedläggningsår för alla icke längre trafikerade bandelar. På samma vis lämnas i en annan övervägande tekniskt uppsats över statsbanornas elektrifiering uppgifter om vid vilken tid elektrisk drift införts på olika sträckor. 1939 fattades ett principbeslut om förstärkning av alla enskilda järnvägar i landet, och hur det programmet genomförts visas förutom i text också i tablåform med alla tidpunkter angivna. Slutligen ger denna omfattande jubileumsskrift en god bild av järnvägsnätets utveckling genom en i färg tryckt kartbilaga, där man med 10- eller 20-årsintervaller kan följa förändringarna under de hundra åren.

L. A.

CHRISTIAN DUHNE: *Norrbärke. En bergslagssocken*. Smedjebacken 1957. Holger Ericsons bokhandel, Smedjebacken, i distribution 434 s. Häft. 15: 50, bunden 21: —.

I den topografiska dalalitteraturen går en klar linje från 1700-talets många latinska dissertationer i klerikal hembygds-kunskap, där kunskapsstoffet insamlats och gjorts tillgängligt genom pastor loci, till våra dagars omfångsrika sockenbeskrivningar. Kyrkoherde Christian Duhnes Norrbärkebok har sin plats i denna litteratur. Främst är den en bildningshistoria, där kyrka och kyrkoliv har författarens huvudintresse. Socken uppkom genom avsondring från Söderbärke 1646, men genom täta utblickar får läsaren även stifta bekantskap med bygdens äldre skeden.

Kyrkoarkivet och sockenstämmornas protokoll har som vanligt lämnat de intressantaste uppgifterna. Prästdynastin Fahlcrantz dominerar det kyrkliga livet under hela 1800-talet. Tre generationer kyrkoherdar av släkten följer efter varandra i Norrbärke. Under Eric Fahlcrantz (1817—38) blir kyrkorådet en institution med laglig befogenhet att ingripa i "allmänna sammanlevnaden", som det hette. Sonen Eric (1845—75) framstår såsom föregångsman inom socknens fattigvård och skolväsen. Dennes son Carl Vilhelm Fahlcrantz slutligen, får sin långa prästgöring (1879—1912) rikast belyst. Gammalkyrklig och gensträvig mot den nya tiden förde han konservatismens talan, förbjöd små-

skolans uthyrning för socialistiskt föredrag och bekämpade de fräreligiösa i socknen. Tidsbilderna avslöjar visserligen mindre tilltalande egenskaper, men låter honom även framstå med en viss kärv monumentalitet i en brytningstid mellan gammalt och nytt.

Norrbärkeboken berättar kortfattat om övriga socknens invånare på herrgårdar och i byar, i bondgårdar och bergsmanshyttor. Diagram och tabeller åskådliggöra förändringar i folkmängd och social struktur; storindustrin i Smedjebacken har sitt särskilda avsnitt. I ett avslutande kapitel omnämnes ur den tidigare litteraturen några av de mera kända resenärerernas snabbsyner på bygden under hastiga passager på 1700- och 1800-talen.

Svt.

Stenbrohults sockens historia. Kalmar 1956. 512 s. Ill. Pris 15: —.

Sockenmonografien över Stenbrohult har skapats av en studiecirkel som under några år varit verksam under ledning av kyrkoherde Ernst Sandgren. Vid utgivningen har redaktionen avsiktligt avstått från att dubbla uppgifter som återgivits i tidigare hembygdsböcker. Man observerar ett sakrikt kapitel om äldre befolkningsförhållanden i socknen, vidare ett rikt material rörande folktro, årsfester m. m. Jordbruk och arbetsliv återges främst på grund av uppteckningar i sen tid. P. G. Vejde svarar för ett dokumentariskt avsnitt rörande domböcker. De smärre stationssamhällena och deras industrier ges sakrika historiker.

M. R-g.

GÖSTA LEXT: *Våra svenska kyrkoarkiv*. (Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. 12.) Lund 1957. Pris kr 2: —.

Åtskillig litteratur finnes numera, som underlättar forskarens arbete i arkiven, antingen den tar honom med på besök bland samlingarna eller redogör för förekomsten av skilda bestånd av arkivhandlingar. Till det senare slaget hör Gösta Lexts skrift "Våra svenska kyrkoarkiv".

Kyrkoarkiven har ju alltid varit flitigt utnyttjade även av forskare inom den profana kulturens områden, såväl av hembygdsforskaren som sökt sin orts förflutna som av specialisten, vilken ur räkenskaper och inventarieinstrument, visitationshandlingar och sockenstämmoprotokoll kunnat hämta uppgifter om exempelvis byggnadskultur, dräktskick eller folkliga bruk och sedvänjor.

Det är dock inte i första hand som en redogörelse för kyrkoarkivens möjligheter att ge svar på frågor i dessa eller andra ämnen som Lexts bok framträder, utan som en översikt av handlingarnas bestånd, sådana de framvuxit ur myndighetens arkivbildande verksamhet. Han följer dem från "kyrkboken" till de slutliga serierna, från Johannes Rudbeckius' insatser för den kyrkliga folkbokföringen till de alltmera sekulariserade formulär som föregår kyrkobokföringsförordningen 1894. Den allmänna sekulariseringsprocessen gör sig gällande häri som i flyttningsattesternas samband med skattekontrollen och den sociala disciplinen i allmänhet och framför allt naturligtvis i själva de kyrkokommunala organens frigörelse från kyrkan — ja, kanske också i själva förändringen av sättet att förvara handlingarna från sakristians kista (jfr skräkristans funktion) till skåp eller öppna hyllor.

I samband med de kyrkliga folkbokföringshandlingarna påpekar förf. å ena sidan hur uppgifterna i den svenska befolkningsstatistikens handlingar, som ju bygger på de förra, ej alltid få reservationslöst godtagas, å andra sidan vad räkenskaperna har att bjuda inom detta område, då de i allmänhet är äldre än folkbokföringsanteckningarna.

S. L.

VERNAM HULL & ARCHER TAYLOR: *A collection of Irish Riddles*. Folklore Studies 6. University of California Publications. Berkeley and Los Angeles 1955. XIV + 129 s.

Detta arbete av Hull och Taylor är ett av de sista tillskotten inom gåtforskningens område och följer Taylors gåtsystematik. Samlingen innehåller det irländska gåtmaterialet som under senare år publicerats i Bealoideas, The Journal of the Folklore of Ireland Society. I största möjliga utsträckning har även på annat håll publicerat irländskt gåtmaterialet tagits med. De irländska gåtorna ha översatts till engelska och man är tacksam över detta samarbete mellan en keltolog och en gåtforskare. Arbetet är ett komplement till Taylors tidigare publikation *English Riddles from Oral Tradition* som består av engelska gåtor upptecknade i Irland.

Enligt Taylor visar sig det irländska materialet höra till det traditionella, internationella gåtbeståndet. Några särskilt typiska keltiska eller irländska egenarter tycks inte finnas annat än i fråga om ett par gåtor. Taylor anser att möjligen "kyrkogårds-

gåtorna" och ett par andra äro rent irländska medan resten är internationellt stoff. Den nu tryckta samlingen bör bli en ovärderlig hjälp, när de ottryckta gåtorna i Irish Folklore Commission skall katalogiseras och publiceras. I väntan härpå är och förblir Hull och Taylors arbete av grundläggande betydelse för den jämförande europeiska gåtforskningen.

A. B. R.

FREDRIC PEACHY: *Clareti Enigmata. The Latin Riddles of Claret*. Folklore Studies 7. University of California Publications, Berkeley and Los Angeles 1957.

Den som inspirerat denna och andra undersökningar under senare år såväl på gåt- som ord-språksforskningens område är Archer Taylor. Men här kan även sägas, att lärjungen hedrar mästaren. Den nya editionen av Clarets böhmiska gåtor, klädda i latinsk hexameter, fyller ett behov emedan den tidigare editionen är svåråtkomlig, svårläst och i behov av förtydligande och förklaringar på åtskilliga punkter och dem ger Peachy här. Clarets gåtsamling är sammanställd i Böhmen under senare hälften av 1300-talet och den utgör en relativt stor och tidig samling av gåtor som, dels ha litterärt ursprung, dels ha hämtats från den folkliga muntliga traditionen. Det är i det senare avseende som samlingen är unik, i det att den ger prov på levande gåttradition från 1300-talets Böhmen. Som helhet är den dessutom av intresse för de upplysningar den lämnar om den klerikala lärdomen och dåtidens undervisningsmetoder. Gåtorna i Clarets samling håller sig som de flesta andra gåtor till vardagslivet: De enkla och alldagliga ting som omger människan i hemmet, på gården, och i byn. De berör mänskliga egenskaper samt människokroppen och dess funktioner. Enligt Peachy var Claret "både bonde och präst: endast en klerk kunde ha skrivit som han skrev och endast en man av folket kunde ha skrivit det han skrev". En mindre del av samlingen omfattar litterära gåtor, som förråder sitt litterära eller lärda ursprung såsom logogryfer vilka förutsätter klerkens kunskap och förutsättningar att leka med ett lärt tal och språk. Den större delen av samlingen, Peachy uppskattar den till 4/5, omfattar emellertid gåtor av det folkliga slaget. Dessa folkliga gåtor kunna ha förmedlats såväl på litterär som på muntlig väg, nämligen de som ha föregångare redan i Symposius, gåtsamlingen från 500-talet.

A. B. R.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Guldstämplarna IS i Stockholm under 1600-talets senare hälft

Av *Gunnar Ekström*

I min uppsats "Äldre kyrksilver i Västerås stift" (RIG 1952) har jag (sid. 81 f.) i samband med en dopskål från Västanfors, som har två stämplor *IS* (monogram i sköld), framställt en hypotes om vilken guldsmed, som därmed skulle åsyftas. Tillverkningsorten är Stockholm och året enligt årsbokstaven *E* 1693. Vid den bestämning jag då gjorde, gick jag ut ifrån att de av Upmark på Johan Schick (U. s. 48) uppförda stämplorna (*IS* i rund kartusch och *IS* under krona) verkligen gällde denne (ehuru Upmark starkt betonat, att det var omöjligt veta, vilka mästare dessa stämplor betecknade). Västanforsstämpelein borde därför avse en annan, där jag föreslog Jöran Straus, dels därför att denne i Upmark saknade stämplor (U. s. 62), dels därför att den tredje guldsmeden med stämpelein *IS*, som var verksam året 1693 (Johan Ståhle. U. s. 67), i Upmark hade stämplor av helt annan art.

Vid genomgång av räkenskaperna för västeråsstiftets kyrkor har det nu visat sig, att de på Johan Schick upptagna stämplorna med krona över *IS* (U. nr 167, 169) icke tillkommer denne utan Jöran Straus. Venjans kyrka

har nämligen ett sockenbudstyg med inskription *Wasa sacra Ecclesiae Wen. Past: And: Hell. 1683* och just denna stämpel. Beviset för att det gäller Straus gives i utgifterna för 1684: "En ny sockenbudskalk förfärdigad i Stockholm 30 sept. [1683] av M. Jöran Strus"(!).

Om alltså Jöran Straus måste anses vara bunden till stämpelein *IS* med överlagd krona, återstår att bestämma mästaren till dopskålen i Västanfors med de två stämplorna *IS*-monogram i sköld. Eftersom denna är förfärdigad 1693, måste Johan Schenck (för vilken Upmark dessutom redovisar annan stämpel: nr 409, 412) och Johan Schmidt med begynnelse-åren 1697 resp. 1698 vara uteslutna. Johan Ståhle, vars änka enligt Upmark vore tänkbar, har en helt annan stämpel (U. s. 67). Tankarna faller då på Johan Schick. Denne har emellertid enligt Upmark *IS* i rund kartusch (U. nr 165, 166). Är detta riktigt torde dopskålen icke kunna hänföras till honom. I annat fall kan det gälla Schick. Frågan torde tillsvidare få anses stå öppen.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>En bok om Svindersvik</i> av ANDREAS LINDBLOM m. fl.	9:—	<i>Modedräkter 1600—1900</i> av GUNNEL HAZELIUS-BERG	7:—
<i>Tapeter</i> av INGEMAR TUNANDER	9:—	<i>Orgelverken i Västerås stift</i> av JOSEF SJÖGREN	35:—
<i>Målsåker — ett Tessinslott vid Mälaren</i> av ERIK ANDRÉN	9: 50	<i>Väskeedsmakeri och hornslöjd</i> av FOLKE SVEDEFORS	7:—
<i>En bok om Tyresö</i> av A. LINDBLOM, S. WALLIN, S. KARLING, B. BOËTHIUS m. fl.	20:—	<i>Smycken i svensk ägo</i>	24:—
<i>Julita klostrets godspolitik</i> av PER STENSLAND	5:—	<i>Skolseder från Skara</i> av ALLAN NILSSON	5:—
<i>Broderier</i> av ANNA-MAJA NYLÉN	5:—	<i>Årets äring</i> av ALBERT ESKERÖD	15:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av REINHOLD OLSSON	10:—	<i>Leva i brukessambälle</i> av BJÖRN HALLERDT	12:—
<i>Patabholm</i> av MANNE HOFRÉN	12:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av ELIS SIDENBLADH	30:—
<i>Skottsbergiska gården i Karlshamn</i> av BENGT BENGTSOON	9: 50	<i>Stjärnsundsuren</i> av STEN LUNDWALL ..	12:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av MANNE HOFRÉN	14:—	<i>Ur och urverk</i> av STEN LUNDWALL	18:—
<i>Flaskor och glas</i> av ELISA STEENBERG	9:—	<i>Rokokomöbler</i> av MARSHALL LAGERQUIST	25:—
<i>Löfholmens Theatersällskap 1828—1830</i> av ARVID BÆCKSTRÖM	15:—	<i>Herremansmöbler</i> av BRYNOLF HELLNER	3:—
<i>Dalmålningarna och deras förlagor</i> av SVANTE SVÄRDSTRÖM	18:—	<i>Allmogemöbler</i> av SIGFRID SVENSSON	3:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst</i> av BRYNOLF HELLNER	20:—	<i>Kistor</i> av GÖSTA VON SCHOULTZ	4:—
<i>Slagan och andra tröskeredskap</i> av DAG TROTZIG	12:—	<i>Svenska vävnadstekniker och mönstertyper</i> av E. VON WALTERSTORFF ...	18:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av GÖSTA BERG	10:—	<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i> av INGERD HENSCHEN	12:—
<i>Rågöborna</i> av PER SÖDERBÄCK	12:—	<i>Folkdräkter</i> av ANNA-MAJA NYLÉN ..	12:—
<i>Gränna</i> av SIGURD WALLIN	10:—	<i>Hallandsgårdar</i> av ALBERT SANDKLEF	28:—
<i>Lapsk kultur vid Stora Luleälvs källsjöar</i> av ERNST MANKER	45:—	<i>Folkligt dräktskick i Vingåker och Österåker</i> av ANNA-MAJA NYLÉN ..	16:—
		<i>Prästgårdsminnen</i> av LARS-GABRIEL ANDERSSON	10:—

SÖRMLÄNDSKA HANDLINGAR

- Nr 1. *Karl af Schmidt*: Rönö och Hölebo härader, antikvariskt-topografiska anteckningar 1870—1877. Pris kr. 2:50.
- Nr 2. *C.H. Uggla*: Beskrifning öfwer Stora Malm 1749. Pris kr. 1:25.
- Nr 3. *Peter Åvall*: Betna Sochns Beskrifning 1761. Pris kr. 1:25.
- Nr 4. *Ivar Schnell*: Genom Södermanland i kalesch eller gästgivartrilla, reseskildringar från Södermanland 1586—1831. Pris kr. 2:50. (Slutsåld)
- Nr 5. *Rannsakingar om antikviteter i Södermanland* 1667—1686. Pris kr. 2:50.
- Nr 6. *J.D. Falckman*: Duncker och Lilla Malma socknar 1769. Pris kr. 1:25.
- Nr 7. *Sörmlandslitteratur*, bibliografi sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 1:25. (Slutsåld.)
- Nr 8. *Imber Nordin-Grip*: Pintorpafrun. Pris kr. 2:50. (Slutsåld.)
- Nr 9. *Schering Rosenbane*: Oeconomia. Pris kr. 10:—.
- Nr 10. *Per G. Stensland*: Julita klostets godspolitik. Pris kr. 5:—.
- Nr 11. *Ivar Schnell*: Brand och brandstod i Södermanlands län. Pris kr. 5:—.
- Nr 12. *Sörmlandslåtar*: Arr. av Olof Andersson. Utgivna av Södermanlands Spelmansförbund. Pris kr. 5:—. (Slutsåld.)
- Nr 13. *Anna-Maja Nylén*: Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker. Pris kr. 16:—.
- Nr 14. *Per-Olof Westlund*: Gripsholm under Vasatiden. Pris kr. 12:—.
- Nr 15. *Örnulf Tigerstedt*: Det ekar under valven. Bilder och gestalter ur Hässelbyholms historia. Pris kr. 15:—.
- Nr 16. *Sörmländska hävads domböcker* från 1500-talet. Pris kr. 10:—, inb. kr. 20:—.
- Nr 17. *Sörmlandsbibliografi* sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.
- Nr 18. *Carl Ivar Ståble*: Ortnamn och bebyggelse i V. Vingåker. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.

Vid rekvisition av volym 1—3, 5, 6, 9—11 och 13—18, på en gång erhålles serien för kr. 60:— i stället för originalpriset kr. 101:75.

SÖDERMANLANDS HEMBYGDSFÖRBUND